

Antonija Mlikota

Četrnaest arhitektonskih i urbanističkih vizija povijesne jezgre Zadra nastalih 1953. godine

Antonija Mlikota
 Odjel za povijest umjetnosti
 Sveučilište u Zadru
 Obala kralja Petra Krešimira IV. 2
 HR - 23 000 Zadar

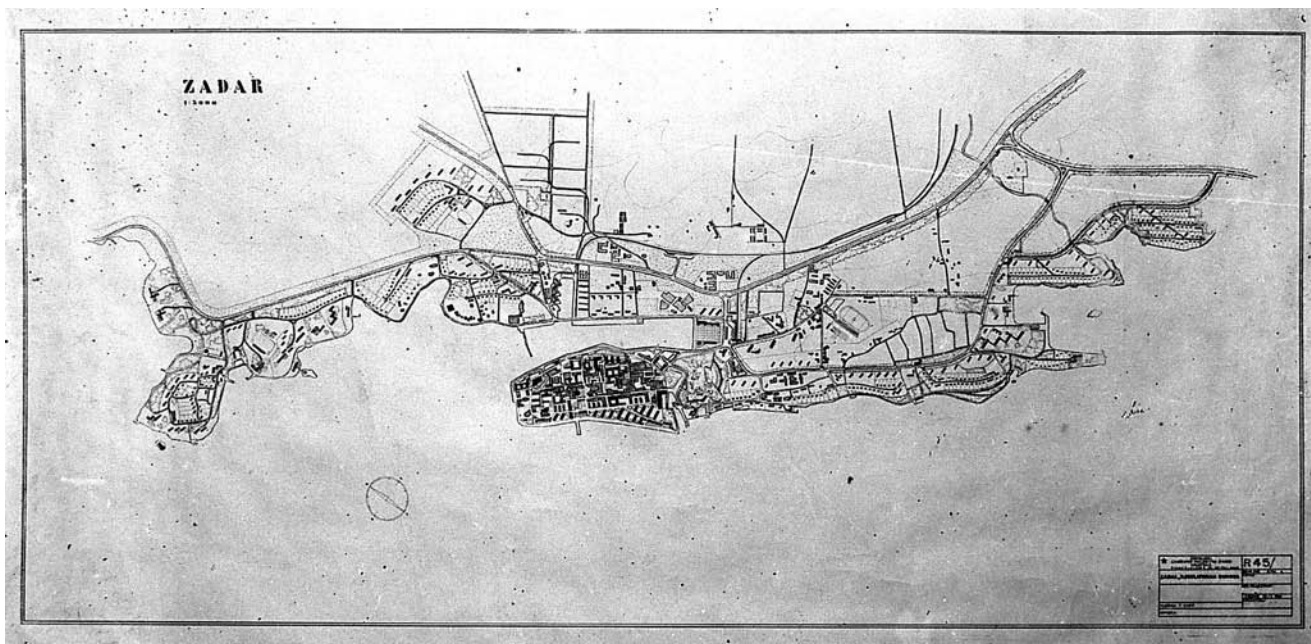
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
 Primljen / Received: 14. 2. 2015.
 Prihvaćen / Accepted: 18. 6. 2015.
 UDK: 711.4(497.5Zadar)“19“

The article analyzes a large call for anonymous urban planning bids advertised by the People's Committee of Zadar in 1953. The Invitation to Tender Bids for the Regulatory Basis of Urban Planning in Zadar Peninsula and Architectural Proposals for the Historic Centre was initiated by the then Yugoslav Academy of Sciences and Arts in Zagreb. This is the first time in more than sixty years that all of the fourteen designs which were submitted are being presented in the same place. After the tender was closed they were displayed at the subsequent exhibitions in Zadar and Zagreb in 1954. The proposals show interesting architectural visions and planning designs for the historic centre of Zadar from 1953.

Keywords: Zadar, 1953 tender, historic centre, twentieth century, architecture, protection of monuments, Miroslav Krleža

Šest godina nakon završetka Drugog svjetskog rata začuđeni turisti pitali su Zadrane: „Kako možete živjeti u tom gradu razorenom poput Pompeja?“¹ To pitanje najslikovitije opisuje stanje u Zadru u to vrijeme. Događaji i odluke donošeni nakon Drugog svjetskog rata znatno su utjecali na dinamiku obnove i sudbinu porušenog Zadra. Etiketa *talijanskog* grada, odseljeno prijeratno urbano stanovništvo, doseljavanje velika broja stanovnika s otoka i ruralnih područja te pravna činjenica da je službeno Zadar sve do 1947. godine bio talijanski teritorij, kao i ondašnja politička situacija i društveno uređenje, nisu išli u prilog brzom i efikasnoj obnovi i izgradnji povijesne jezgre Zadra. Prvi regulacijski plan za obnovu Zadra izrađen je (idejno rješenje 1945. godine, a konačan plan 1946. godine) u *Ministarstvu građevina Narodne vlade Republike Hrvatske* i s njegovim izradom se krenulo prije nego što su završena ratna djelovanja na zadarskom području (sl. 1). Autori novoga regulacijskog plana, *drugovi zaduženi po pitanju Zadra ili zadarski urbanisti*, kako ih je u svome intimnom dnevniku nazvao jedan od autora arhitekt Milovan Kovačević, bili su uz

njega i arhitekti Božidar Rašica i Zdenko Stričić.² Iako se temeljio na stajalištu da se na obnovi Zadra trebaju primijeniti osnovni principi moderne arhitekture koja je u konačnici trebala rezultirati s dovoljno sunca, zraka i životnog prostora za sve, ipak u osnovi, bio je to vrlo radikalno i, moglo bi se reći, utopijski plan. Plan je 1948. godine odbačen i stavljen izvan upotrebe, a kako Zadar nije bio proglašen novooslobođenim područjem, nije dobivao posebna savezna sredstva za obnovu – bez regulacijskog plana bio je prepušten vremenu i propadanju. Kao takav bio je izvrstan izvor besplatna građevnog materijala za cijeli ondašnji Kotar Zadar. Gradske su vlasti bez dozvole nadležnog Ministarstva i nadležnoga Konzervatorskog odjela u Splitu izdavale dozvole za gradnju i rušenje postojećih zgrada, često bez dokumentacije i bez arheoloških istraživanja. Zadar je od politike pa i stručne javnosti bio ignoriran sve do dolaska Miroslava Krleže u grad, koji je prilikom posjeta Zadru 1948. godine otvoreno kritizirao gradske vlasti zbog lošeg odnosa prema spomenicima. Nakon toga je Akademija poslala sredstva za ostakljivanje kulturno-historijskih spomeni-

1. Regulacijski plan Zadra iz 1946. godine, osobni arhiv Ines Merčep
Regulatory plan for Zadar of 1946, personal archive of Ines Merčep

ka u Zadru, što možemo smatrati inicijalnim događajem u obnovi Zadra.³ Veliki književnik, politički moćnik i u ono vrijeme potpredsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU), bio je dovoljno utjecajan da svojim komentarima pokrene bolju skrb za historijske spomenike od strane gradske vlasti, ali i da preko JAZU izvrši prve popravke na njima. Dolazak Miroslava Krležu u Zadar toliko je važan za tijek poslijeratne obnove i sudbinu Zadra, da bi se svakako trebao značajnije upisati u povijest grada. Miroslav Krležu, uvidjevši alarmantnost situacije, odlučio je obnoviti kompleks Sv. Marije za potrebe *Instituta za historijska istraživanja* JAZU.⁴ Taj projekt, iako neizveden, skrenuo je pažnju na obnovu Zadra i potaknuo Akademiju da počne s izradom pretprojekta za regulacijski plan cijeloga gradskog područja, kao pripremne radnje za organiziranje *Natječaja za regulatornu osnovu Zadra*, kako bi se što je pravilnije moguće usmjerio razvoj grada izvan povijesne jezgre. Miroslava Krležu koji je 1951. godine organizirao u atriju Akademije u Zagrebu sada već znamenitu izložbu *Zlato i srebro Zadra* bio je inicijator cijelog projekta.⁵ Zanimljivo je istaknuti da je te iste godine i Josip Broz Tito prvi put posjetio Zadar, ili na nagovor Miroslava Krležu ili zbog sveopće pažnje koju je Zadar dobio u to vrijeme upravo zbog spomenute izložbe. U održanom govoru Josip Broz Tito je, politički vrlo nesmotreno, priznao određeni nemar prema Zadru, istaknuvši na kraju govora kako Zadar do sada nije dobio naročitu financijsku i materijalnu pomoć od Vlade.⁶ Taj dio govora poslije nije reproduciran kada

se pisalo o Titovim posjetima i govorima održanim u Zadru. Zbog nedostatka sredstava i različitih opstruiranja rada stručnjaka na terenu u svibnju 1952. godine donesena je odluka da se raspiše natječaj, bez izrade planiranog pretprojekta, no nažalost i bez regulacije širega gradskog područja. Raspisan je opći i anonimni *Natječaj za idejnu regulacionu osnovu teritorija grada Zadra na poluotoku te za arhitektonsko-urbanističku skicu najužeg centra grada*. Natječaj je objavljen u vidu knjižice od sedamdeset i pet stranica s osnovnim smjernicama i popratnom grafičkom dokumentacijom u vidu nacрта i podloga uz precizno definirane zahtjeve.⁷ U tekstu natječaja naznačena je građevinska, povijesna i estetska vrijednost pojedinih građevina, kao i smjernice za uređenje i asanaciju centra grada. Gradska površina podijeljena je na pedeset i sedam blokova; za svaki blok bile su precizno definirane smjernice. Arhivskim istraživanjima, pregledom periodike i čitanjem vrlo malena broja stručnih radova o toj temi u ovom radu bit će analizirano kako je četrnaest arhitekata i arhitektonskih timova zamišljalo Zadar budućnosti 1953. godine.⁸

Natječaj i rad žirija

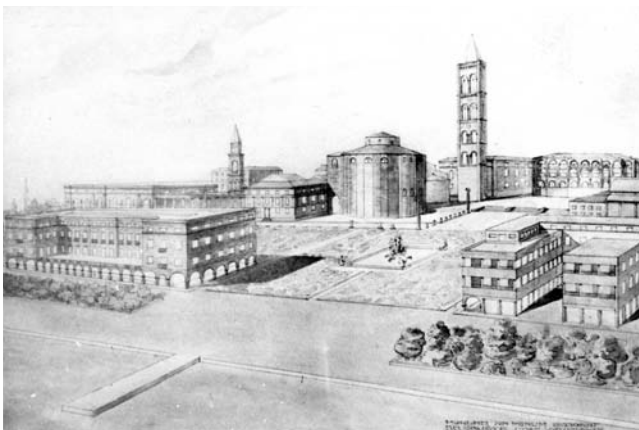
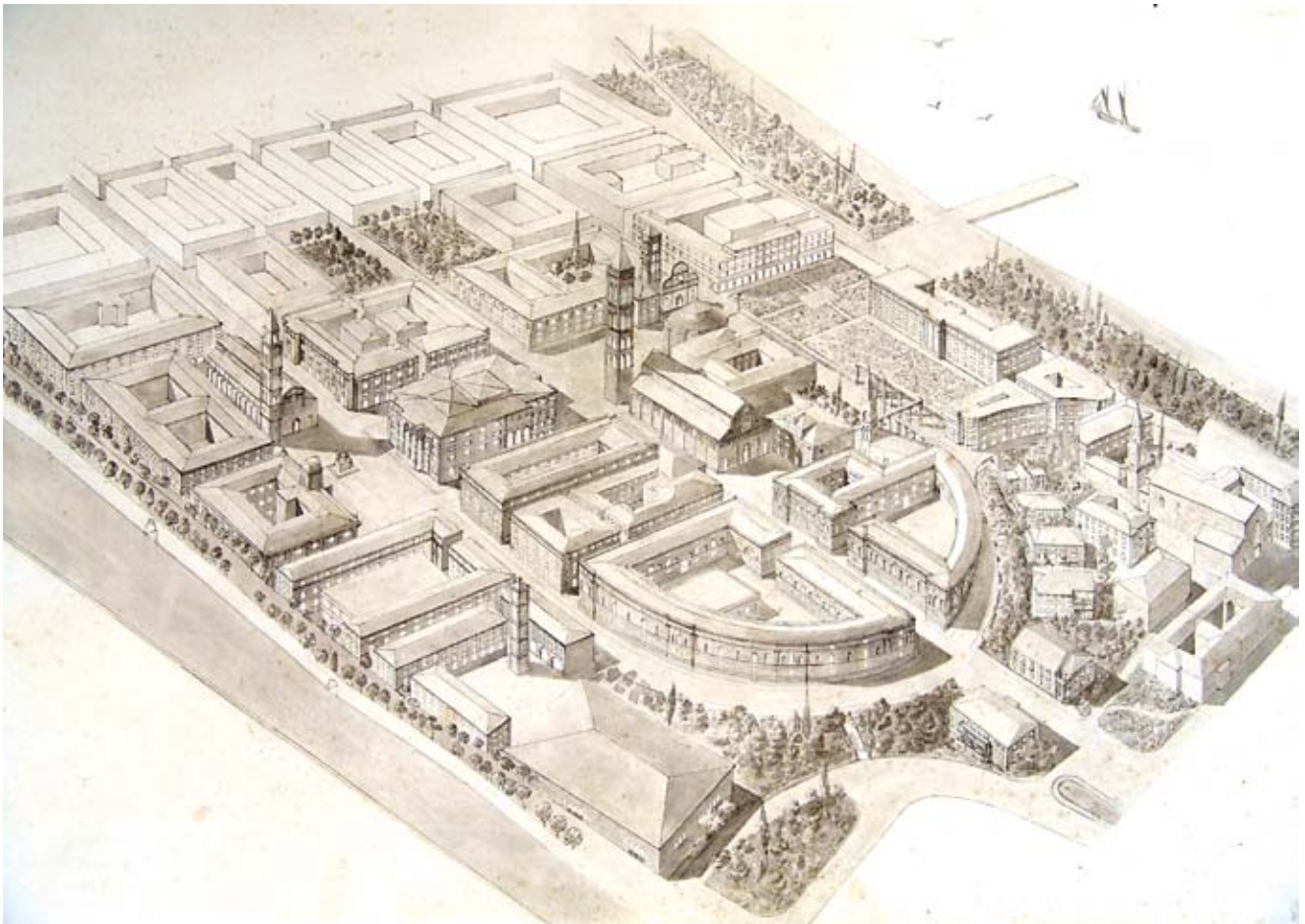
Natječaj je bio raspisan od 1. ožujka do 10. rujna 1953. godine; odlukom žirija taj je rok produljen do 30. studenog iste godine, a kako je taj dan bio državni praznik Dan Republike odlučeno je da će se primiti i radovi koji su poslani zaključno s 1. prosincem 1953. godine.

Natjecatelji su bili dužni predati ili poslati poštom za pečaćene radove označene samo šifrom koja se morala sastojati od peteroznamenastog broja. Svi prilozi morali su u gornjem desnom rubu također biti označeni istom šifrom uz dvije zapečaćene omotnice priložene uz rad, koje su trebale sadržavati ime autora i adresu na koju treba vratiti rad ukoliko bude nenagrađen ili neotkupljen. Radovi su se slali na *Institut za likovne umjetnosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* u Zagrebu.⁹ Kao članovi ocjenjivačkog suda navedeni su: akad. Miroslav Krleža, predsjednik žirija (zamjenik: akad. Frane Kršinić, majstor-kipar); Ante Sorić, predsjednik Narodnog gradskog odbora (NGO) Zadar (zamjenik: Zvonimir Tičina, potpredsjednik NGO Zadar); akad. Krsto Hegeđušić, tajnik VII. Odjela JAZU (zamjenik: akad. Frane Kršinić); Ante Maštrović, bivši predsjednik NGO Zadar (zamjenik: Zvonimir Tičina, potpredsjednik NGO Zadar); arh. Drago Galić, predsjednik Instituta za likovne umjetnosti (zamjenik: prof. arh. Mladen Kauzlarić, dopisni član JAZU); prof. Grga Oštrić, konzervator, Zadar (zamjenik: dr. Cvito Fisković, konzervator za Dalmaciju); prof. Josip Seissel, dopisni član JAZU (zamjenik: arh. Lavoslav Horvat, dopisni član JAZU); prof. ing. Andrija Mohorovičić, predstavnik Tehničkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (zamjenik: prof. ing. Alfred Albini); prof. ing. Juraj Denzler predstavnik Društva arhitekata Hrvatske (zamjenik: ing. Stjepan Hribar). Nakon iscrpne i detaljne analize radova i verifikacije provedbe pojedinih rješenja na terenu u Zadru, žiri je bio spreman zaključiti natječaj. Ukupno je zaprimljeno četrnaest (od očekivanih petnaest radova) pod šiframa: 77771., 12321., 16124., 99066., 74174., 35281., 201153., 50105., 60006., Motto Z-00001., 39393., 23575., 99666. i 77711.¹⁰ Zbog smanjenja broja očekivanih radova žiri je preporučio NGO Zadar da višak novca raspodijeli tako da se svim prijavljenim radovima, koji nisu otkupljeni ili nagrađeni, isplati naknada za uloženi trud i troškove koje su imali prilikom izrade natječajnih radova. Žiri je službeno završio s radom 26. veljače 1954. godine u četrnaest sati. Tog su dana donešene ocjene, odnosno proglašeni pobjednici Natječaja i time je žiri završio svoj posao.¹¹ Zaključili su kako niti jedan rad nije u cijelosti zadovoljio propisani natječaj.¹² Dodijeljene su tri jednakovrijedne nagrade i tri rada su zbog vrijedna doprinosa u rješavanju problema obnove Zadra predložena za otkup. Autori nagrađenih i otkupljenih radova bili su: **rad pod šifrom 16124.:** ing. Berislav Kalodžera, suradnici: ing. Jerko Marasović, ing. Volga Mijač, ing. Mirjana Marasović i konzultant arh. Budimir Pervan, **rad pod šifrom 39393.:** ing. arh. Brano Milić, ing. arh. Miroslav Kollenz, suradnici: Branko Berc, Radovan Horvat, Dominik Kunkera, Željka Milić, Katica

Škunca (studenti i absolventi na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu), **rad pod šifrom 50105.:** Grupa urbanističkog Instituta Narodne Republike Hrvatske: ing. arh. Vlado Ivanović, ing. arh. Radovan Mišćević, ing. arh. Branko Petrović, ing. arh. Branko Vasiljević. Suradnici: fotograf Ivan Barbarić, tehničar Veljko Franić, ing. Nada Vasiljević, modelar Hasan Zukanović, kartograf Franjo Kovačević, tehničar Ivan Ley. Otkupljeni su radovi pod šiframa: **201153.:** ing. arh. Tankred Lubynski, ing. arh. Zlatko Furjanić, ing. arh. Beata Šajnović, ing. arh. Valerija Leskovar-Šverer; **99666.:** arh. Mate Baylon, arh. Branislav Milenković; **23575.:** arh. Dragoljub Jovanović, arh. Branislav Mirković, suradnici: arh. Ivan Janković i arh. Zorica Velisavljević. Žiri je zaključio da se preostali iznos od 400.000 dinara podijeli na način da se radu 201153. isplati još 50.000 dinara zbog iznimne kvalitete i posebne upotrebljivosti toga rada. Za radove pod šiframa: Motto Z-00001., 99066., 60006., 12321., 74174. i 77771. predložena je isplata po 75.000 dinara za uloženi trud i materijalni trošak; ti su natjecatelji imali pravo tražiti povrat svojih radova. Radovi pod šiframa: 35281. i 77711. odbijeni su kao nepotpuni i nedovoljno stručno obrađeni radovi.¹³

Natječajni rad pod šifrom 77771.

Rad, za sada nepoznata autora pod šifrom 77771., jedan je od šest radova koji nisu niti otkupljeni niti nagrađeni, ali su dobili novčanu naknadu zbog uložena rada i utrošenih materijalnih sredstava. Glavna karakteristika tog rada bila je u probijanju nove dvosmjerne prometnice u povijesnoj jezgri i formiranju prometne potkove u užem centru grada. Ta nova prometnica ulazila bi u grad u blizini crkve Sv. Šime (crkvice Sv. Petra Starog i Andrije našla bi se na samoj prometnici), dalje prema vrhu Poluotoka gdje bi se polukružno okretala na prostoru crkvice Gospe od Kaštela (koja bi u toj varijanti zadržala samo kružno svetište uklopljeno u novu zgradu), natrag uz Sv. Mariju i Sv. Mihovila do Kopnenih vrata (koja su preuska za takvu količinu prometa pa je tu problematičnu zonu autor ostavio neriješenom). Postojeće ulice bile bi znatno proširene, kuće na barem jednoj strani tih ulica porušene, a Kalelarga bi postala slijepa ulica (sl. 2). Velikim polukružnim monumentalnim zgradama i novom prometnicom uz njih htjela se postići *monumentalnost i dostojanstveni odnosi u prostoru*.¹⁴ Prema ocjeni žirija tim novim mjerilima, tipom gradnje i stilskim karakteristikama arhitekture *negirana je sva historijska, kulturna i ambijentalna struktura starog Zadra*.¹⁵ Autor je smatrao da *sve novo oko starih objekata treba da bude u starom slogu*, te da bi se zakonom trebalo popisati da se u povijesnoj

2. Natječajni rad 77771., aksonometrijski prikaz centra i dvije gradske vizure, DAZd (foto: A. Mlikota)
 Project proposal no. 77771, axonometric view of the town centre and two views of the town

jezgri sve treba raditi u kamenu bez vanjske žbuke, a da zgrade mogu imati najviše četiri kata s mansardom.¹⁶ U gradu je predviđena izgradnja novih sadržaja poput *Krunidbenog trga* ispred crkve Sv. Krševana i nove zgrade *Palače pravde*, a namjera autora bila je između ostalog i dograditi nedovršeni zvonik Sv. Krševana.¹⁷ Na *Krunidbenom trgu* trebala je biti postavljena skulptura koja

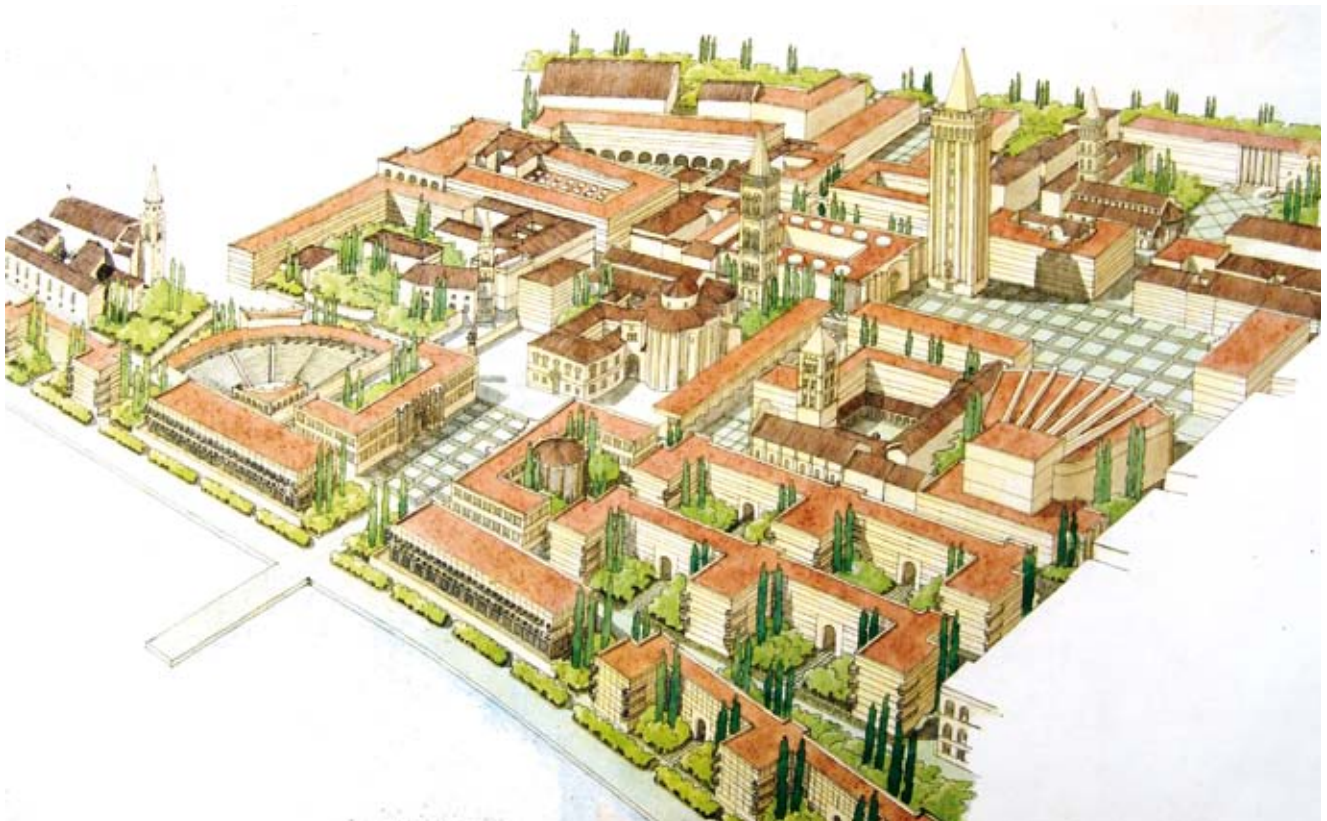
prikazuje tri naga muškaraca (tri seljaka odnosno tri dalmatinska diva) koji vilama i lopatom tjeraju krilatog lava i dvije vučice iz grada. Iza zgrade *Velikog arsenala* formiran je trokrak blok raščlanjen arkadama u prizemlju, koji okružuje malen trg na kojem je autor postavio novi vatrogasni toranj jer je zgradu namijenio za stanove vatrogasaca i vatrogasno spremište. Od crkve Sv. Frane prema

Nadbiskupskoj palači autor je rekonstruirao antičke stupove Foruma te je postavio umjetno jezero i skulpturu, odnosno fontanu *Život u moru: Tri vile u kolu morskih vodenjaka* (fontana prikazuje tri sirene golih prsa, koje pridržavaju tri nage stojeće, zagrljene figure muškaraca odnosno morskih vodenjaka). Sve postojeće zgrade koje su više od dva kata i mansarde planirao je autor skratiti. Autor je time negirao postojeću matricu ulica i u povijesnu jezgru ucijepio posve nov i povijesnoj jezgri nepripravan sadržaj.¹⁸ Rad je bio prihvaćen iako predstavlja

posve radikalan pristup u obnovi povijesne jezgre Zadra i u urbanističkom i u arhitektonskom smislu.¹⁹

Natječajni rad pod šifrom 12321.

Iako autori rada pod šifrom 12321. predviđaju neka doista radikalna rješenja, rad je ipak dobio prolaznu ocjenu žirija. Riječ je o jednom od triju radova koji, suprotno smjernicama natječaja, projektiraju kontinuiranu izgradnju

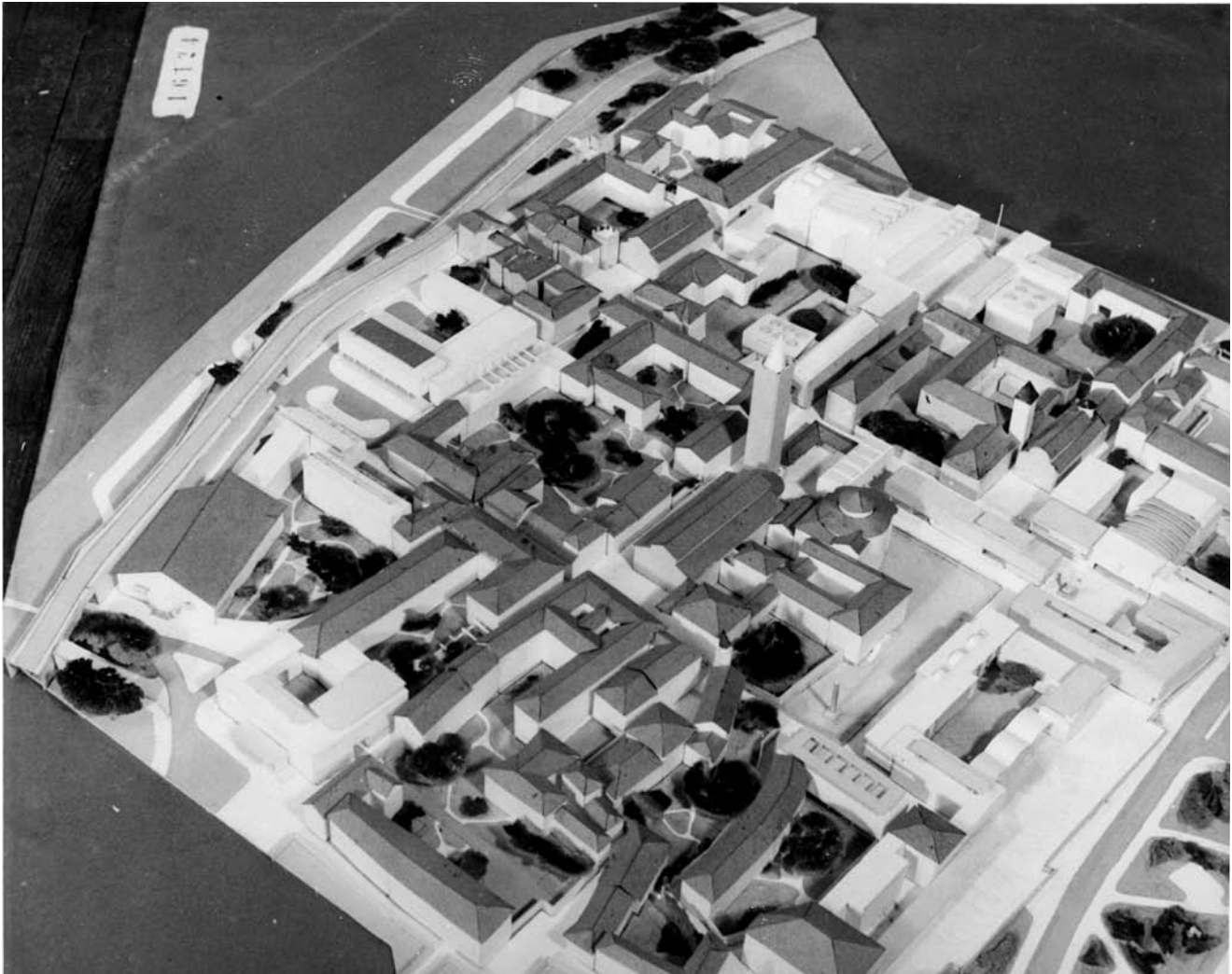
3. Natječajni rad 12321., aksonometrijski prikaz centra i pogled s mora, DAZd (foto: A. Mlikota)
Project proposal no. 12321, axonometric view of the town centre and a view from the sea

na Novoj rivi i to cijelom njezinom duljinom.²⁰ U grad bi promet ulazio kroz Lančana vrata i nova vrata izgrađena istočno od Lančanih s novim reprezentativnim ulazom u grad, izgrađenim otprilike na prostoru nekadašnjeg bastiona Sv. Dimitrija. Taj novi ulaz u grad koncipiran je kao širok, četverolučni otvor kroz koji se dolazi na novi prostran *Prometni trg*. Svi trgovi, uglavnom velikih dimenzija, bili bi ukrašeni kasetiranim uzorkom na popločenju i dvostrukim redom unificiranih (istih za cijeli grad), raskošnih i masivnih samostojećih rasvjetnih tijela. Obrambeni kanali ponovno bi se uspostavili, a kopneni ulaz u grad riješio bi se rušenjem postojećih građevina i izgradnjom velike dvokatne zgrade na mjestu nekadašnje kortine koja bi s objiju strana bila flankirana stiliziranim trijumfalnim lukovima. Ispred te zgrade autori su postavili kružni paviljon ukrašen tordiranim polustupovima. Autori ruše postojeće zgrade u *Varošu* kao i na prostoru oko crkve Sv. Frane te tu projektiraju novogradnje tlocrtno raspoređene poput češlja. Takav se motiv opetuje u cijeloj povijesnoj jezgri i gotovo sva arhitektura ima jednako likovno oblikovanje, konkavne zidne plohe, pročelja ukrašena tordiranim stupovima ili polustupovima, polukružne balkone simetrično postavljene po pročeljima, od kojih se neki protežu oko uglova zgrada. Kroz blokove je otvoren niz simetričnih komunikacija u obliku pravocrtno postavljenih visokih lučnih otvora probijenih kroz većinu blokova u visini od dva kata. Na prostoru ispod Sv. Donata autori postavljaju dvije reprezentativne okomito položene zgrade, koje otvaraju vizuru prema moru. U njih autori smještaju Konzervatorsku palaču i Arheološki muzej te, dalje na Novoj rivi, dvije simetrično položene hotelske zgrade. Između muzeja i nekadašnjeg samostana Sv. Marije smještaju lapidarij, a veliku kazališnu zgradu u blok iza samostana Sv. Marije. Ulaz u kazalište projektiran je s glavne gradske ulice s reprezentativnim konkavnim trijemom ukrašenim tordiranim stupovima koji se ponavljaju na svim građevinama u povijesnoj jezgri. S druge strane glavne gradske ulice formira se novi, veliki gradski trg oblikovan na već spomenut način. Taj trg uokviruju zgrade Kotarskoga narodnog odbora i Galerije umjetnina uz koju autori podižu velik spomenik Narodno oslobodilačkoj borbi, zapravo stiliziranu repliku tornja Sv. Marka u Veneciji.²¹ Na prostoru ispod crkve Sv. Ilije autori predviđaju izgradnju ljetne pozornice, koncipirane poput amfiteatra s monumentalnim i bogato ukrašenim pročeljem. Autori predviđaju nadogradnju postojećeg nedovršenog zvonika Sv. Krševana – prva četiri kata bila bi raščlanjena dvjema monoforama, a posljednji peti kat s triforom. Za taj rad nije sačuvan elaborat s ocjenom žirija; poznato je tek da je rad dobio pozitivnu ocjenu (sl. 3). Nepoštovanje antičkoga gradskog rastera, kreiranje novih glomaznih trgova, kontinuirana izgradnja duž Nove rive, unificirana

arhitektura i izgled trgova samo su neke od zamjerki koje argumentiraju arhitektonsku i urbanističku neprilagođenost tog plana povijesnoj jezgri Zadra u koju intervenira. Takvom bi izgradnjom povijesna jezgra izgubila svoju povijesnu i oblikovnu vrijednost, a nova bi arhitektura posve degradirala postojeće spomenike. Postavljanje visoka i glomazna tornja, kao nove dominante uz velik trg (tri puta veći od Narodnog trga) na glavnoj gradskoj ulici, i nova arhitektura predstavljaju elemente posve netipične i neprikladne povijesnoj jezgri Zadra.

Natječajni rad bez šifre, s oznakom model-nacrt (naknadno je kod pregleda sadržaja rada pronađena šifra rada 16124.)

Natječajni rad pod šifrom 16124. jedan je od triju nagrađenih radova, autora ing. Berislava Kalodere, ing. Jerka Marasovića, ing. Volge Mijač, ing. Mirjane Marasović i konzultanta arh. Budimira Pervana.²² Prema idejnoj regulacijskoj osnovi Berislava Kalodere i suradnika trebao se ponovno otvoriti zatrpani kanal između grada i utvrde *Forte*. Poštivao bi se antički raspored ulica što određuje sam princip izgradnje u povijesnoj jezgri. Nekadašnje blokove u nizu djelomično bi zamijenili zidovi prema ulici, što omogućuje međusobno udaljavanje stambenih blokove te više sunca i zraka za korisnike. Vrtovi nisu više male površine unutar bloka, nego velike zelene površine koje odjeljuju same blokove. Po gradu su kreirane manje *piazze* i proširenja ulica za koje su autori smatrali da odražavaju intimnost primorskog načina života. Veliki prostor otkrivenoga rimskog foruma raščlanili su novom izgradnjom na nekoliko dijelova. Smatrali su da sačuvane zgrade na obali treba skratiti po visini i ukloniti sve građevine i ruševine koje zaklanjaju bastione i gradske zidine. Nove građevine trebale su zastupati suvremenost kroz oblikovanje, materijal i konstrukciju, što bi naglasilo kontinuitet življenja i razvoja grada. Najveća nova zgrada bila bi zgrada kazališta koja je trebala biti smještena na glavnoj gradskoj ulici (na manjem proširenju/trgu), sučelice novoj robnoj kući. Iako načelno povijesna jezgra ostaje grad pješaka, prema idejnom rješenju omogućen je kolni prolaz u sve dijelove grada kroz same blokove (unutar blokova su trebala biti formirana okretišta za automobile), dok je u samoj osnovi zadržana veza kuće-stana s dvorištem kao specifikuma u organizaciji stanovanja i života u Zadru.²³ Načelno je idejni plan smatran dobrim jer je poštovao gradske dimenzije, raster ulica i uvažavao je historijske spomenike kao osnovne dominante u silueti grada (sl. 4). Žiri je smatrao nedovoljno obrađenim i rizičnim mogućnost uvođenja kolnog prometa u sve dijelove grada; pozdravili su načelnu ideju odjeljiva-

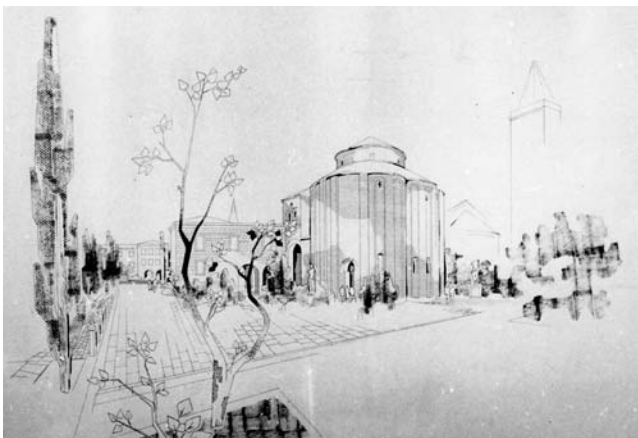
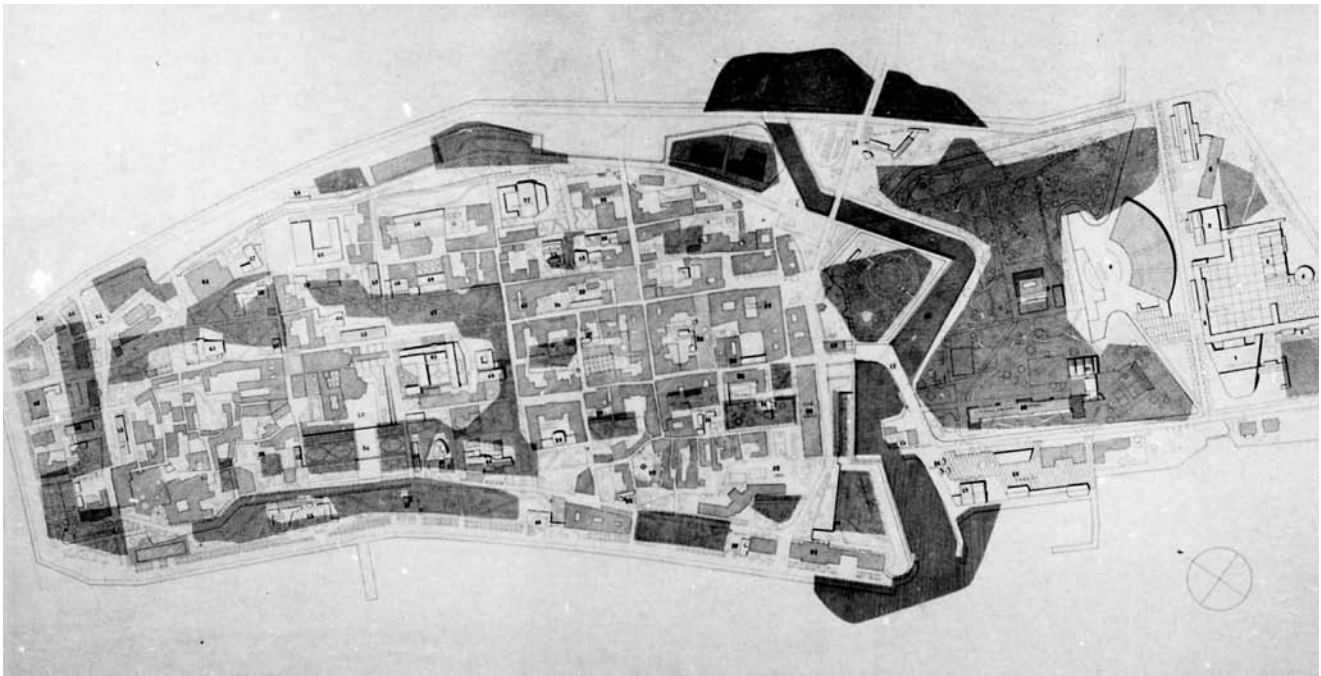
4. Natječajni rad 16124., fotografija makete užeg gradskog centra, HMA-HAZU Zagreb
Project proposal no. 16124, photo of the model of the town centre

nja pješačkoga i kolnog prometa. Također je istaknuto da linearna i uska perspektiva s Nove obale na crkvu Sv. Donata nije dobro rješenje jer se protivi historijskoj i arhitektonskoj biti same građevine. Najboljim rješenjem u cijelom projektu smatrano je rješenje asanacije prostora Foruma i Varoši gdje su projektanti *uspjeli sačuvati karakter prelaska iz strogog rastera u raznolikost*.²⁴

Natječajni rad pod šifrom 99066.

Natječajni rad pod šifrom 99066., zasada nepoznata autora, jedan je od šest radova koji su zadovoljili uvjete natječaja, ali nisu bili među najboljima. Predloženo idejno rješenje trebalo je biti tek prva u nizu etapa kontinuirane izgradnje povijesne jezgre Zadra.²⁵ Prema ovom projektu promet u povijesnoj jezgri ne bi bio kružno organiziran,

već bi se koristila za promet samo Stara obala s okretištem kod zgrade Nove pošte (nekadašnja vrata Sv. Dimitrija). Samo povremeno koristile bi se dvije kružne prometnice – jedna na istom pravcu na kojem je prometnica danas, druga periferna bila bi organizirana po rubnom pojasu Stare rive, Istarske obale i Nove rive. Projekt je predviđao izgradnju čak dvaju pješačkih mostova koji bi povezivali povijesnu jezgru s kopnom. Predviđen je i ponovni prokop plovnog kanala koji bi povezoao lučicu *Foša* i *Jazine*. Plovnost bi se postigla konstruiranjem mostova za kolni promet s visokim lukom koji bi omogućio prolaz brodicama ispod mostova. Asanacija starih gradskih četvrti predviđena je rušenjem prigradnji, otvaranjem prolaza i snižavanjem nekih građevina. Mostovi s visokim lukom iznad ponovno otvorena kanala između grada i utvrde *Forte* bili su, prema ocjeni žirija, neprihvatljivi. Otvaranje novih, širokih trgova prema Zadarskom kanalu smatrali su ta-

5. Natječajni rad 99066., vizure i idejno regulacijsko rješenje povijesne jezgre Zadra, HMA-HAZU Zagreb, DAZd (foto: A. Mlikota)
Project proposal no. 99066, vistas and the planning proposal for the historic centre of Zadar

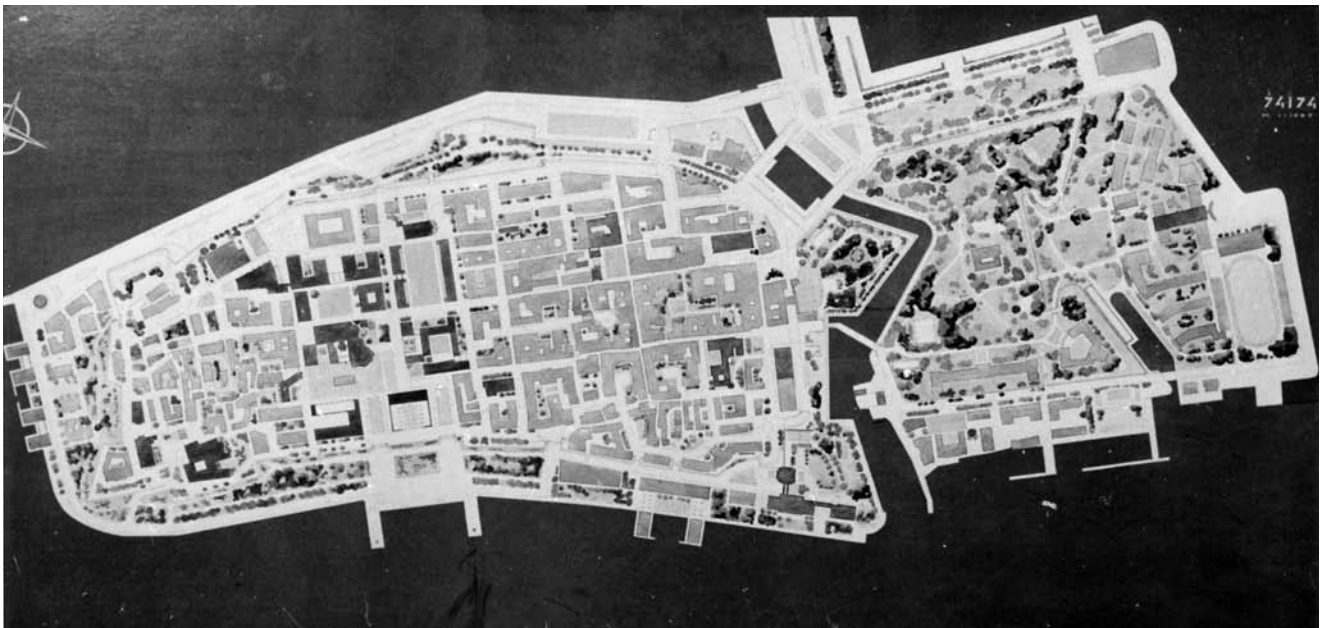
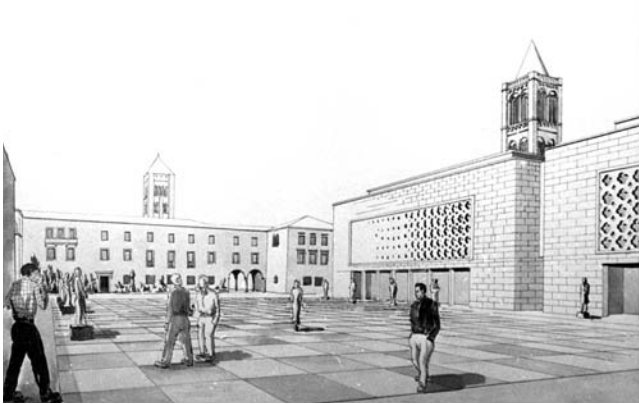
kođer nepovoljnijim rješenjem za Zadar jer su pružali stanoviti osjećaj prevelike razrađenosti i neizgrađenim udubinama stvaraju perspektivni utisak neuravnoteženosti masa.²⁶ Prema mišljenju žirija, autori su pokazali smisao da te poglede usklade kreirajući svojevrzne paravane od drveća, parkirališta i zelenih površina, ali taj pristup nije bio dobar za povijesnu jezgru i vizuru grada prema moru. Pohvalili su uvažavanje historijskih spomenika kao glavnih dominanti unutar povijesne jezgre, premda odnos novoga i starog nije bio dovoljno dobro usklađen zbog prenaplašenja odjeljivanja pojedinih zona unutar grada. Također, negativno je ocijenjeno ostavljanje neizgrađenih blokova (poput desne strane glavne gradske ulice gdje je predviđeno uređenje

javnog parka), koji postaju parkirališta te se planiraju obnoviti u nekoj daljoj budućnosti. Kreiranjem trgova-parkirališta, prema mišljenju stručnoga ocjenjivačkog suda, narušila bi se prostorna dinamika unutar povijesne jezgre. Prema idejnom rješenju povijesna jezgra akcentirana je kao poslovna zona u kojoj je stanovanje ostalo gotovo bez rješenja (sl. 5). U centralnom dijelu bile bi smještene zgrade isključivo administrativnog, upravnog, turističkog i kulturnog sadržaja. Pozitivno su ocijenili rješenje prostora oko crkve Sv. Krševana, a negativno kreiranje velikog prostora koji povezuje Forum, Nadbiskupsku palaču, Sv. Donat i Sv. Mariju. Smatrali su takvo rješenje šteti plastičnoj i likovnoj vrijednosti historijskih spomenika Sv. Donata i Sv. Marije.²⁷

Natječajni rad pod šifrom 74174.

Natječajni rad pod šifrom 74174., za sada neutvrđena autorstva, još je jedan od šest radova koji su zadovoljili uvjete natječaja, ali nisu bili nagrađeni.²⁸ Projekt je bilo moguće rekonstruirati samo na osnovi ocjene žirija i sačuvanih fotografija natječajnog rada u Hrvatskome muzeju arhitekture Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.²⁹ Autor predviđa ponovno otkapanje obrambenih kanala i dodatno nasipanje uvale Jazine uz kreiranje novog ulaza u grad s kopnene strane, koji bi se riješio velikim i kompliciranim prometnim čvorištem na više razina s nadvožnjakom, tunelom i nekoliko mostova. Taj novi prometni čvor uključivao bi različite varijante kretanja vozila, velike uspone, oštre zavoje, što bi, prema mišljenju žirija, rezultiralo zbrkom i nepreglednom

situacijom u organizaciji prometa. Predložena je izgradnja takozvanog *Luka Sv. Šimuna* kojim bi se riješio ulaz u grad s kopna uz probijanje bastiona *Sv. Marcele* zbog uspostave prometa i uređenja trgovina u novoj trgovačkoj ulici koju autor pozicionira uz bedeme. Na vrhu povijesne jezgre, na današnjoj Istarskoj obali, planirana je izgradnja građevina istaknutih iznad mora i izvan kontura rive, a sve postojeće građevine u tom dijelu grada trebale su biti prenamijenjene u hotele. Uz glavnu gradsku ulicu formiran je *Trg umjetnosti* koji bi sezao preko cijelog bloka do crkve Sv. Krševana, a ispod crkve Sv. Marije autori predviđaju trg definiran širinom bočnog pročelja crkve, na oba trga bi s Nove rive vodilo široko stubište (sl. 6). Prostor Nove rive predviđen je za parkove i šetnicu uz izgradnju četiriju novih širokih mula i niskog ogradnog zida otprilike na liniji srednjovjekovnih gradskih zidina.

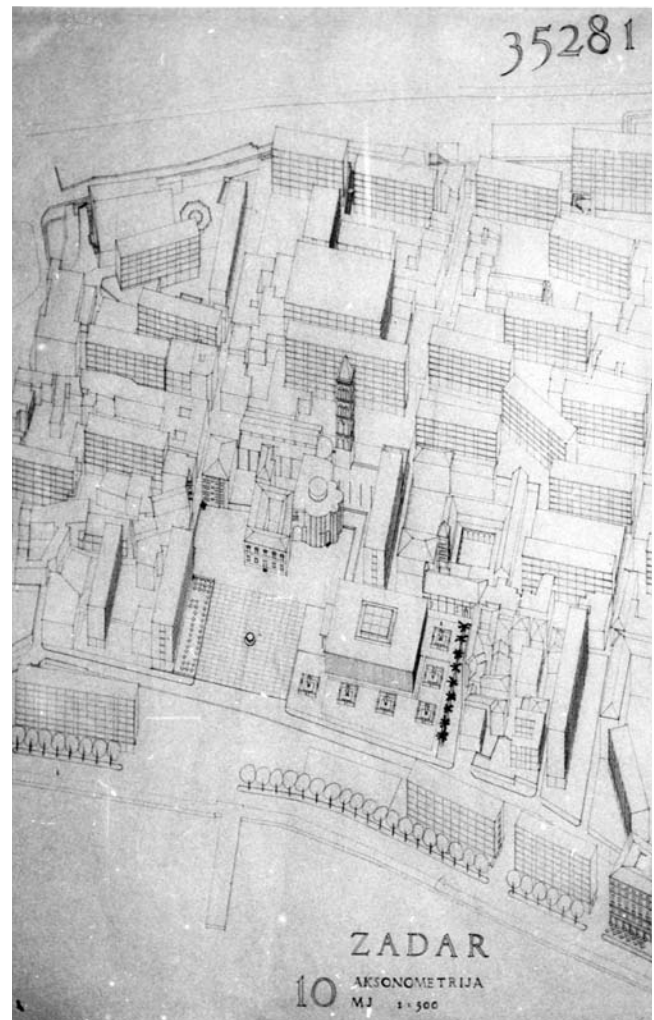
6. Natječajni rad 74174., vizure i idejno regulacijsko rješenje povijesne jezgre Zadra, HMA-HAZU Zagreb
Project proposal no. 74174, vistas and the planning proposal for the historic centre of Zadar

Žiri je doista negativno ocijenio sam rad pa začuđuje da je uopće prihvaćen. Smatrali su da se autor nije pridržavao smjernica naznačenih u natječaju. Tako komplicirani prometni čvor i prilaz gradu, prema mišljenju žirija, bili su posve nepotrebni i preveliki za pristup i organizaciju prometa u povijesnoj jezgri, u kojoj može živjeti tek osam tisuća stanovnika i koja ima riješen pomorski promet i pristup. Smatrali su nepotrebnim kreiranje nove trgovačke ulice kada tu ulogu već ima glavna gradska ulica. Vanjska je silueta grada također, prema mišljenju žirija, bila neprimjerena zbog izgradnje građevina istaknutih u more. U urbanističkom smislu projektu je nedostajala sustavnost; likovno gledano građevine su smatrali neuspjelim, kao i rješavanje ambijenta oko historijskih spomenika *zbog pretencioznog stava u njihovu rješavanju*.³⁰

Natječajni rad pod šifrom 35281.

Autor natječajnog rada pod šifrom 35281. također je za sada nepoznat, a riječ je o jednom od dvaju odbijenih radova.³¹ Iako rad nije sačuvan, sačuvan je elaborat s ocjenom žirija i dvije fotografije natječajnog rada koji su omogućili rekonstrukciju tog, prema ocjeni žirija, posve radikalnog pristupa.³² Projekt je bio baziran na

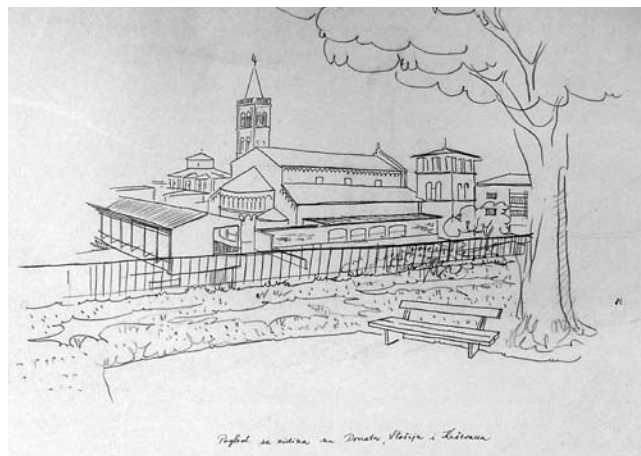
7. Natječajni rad 35281., aksonometrijski prikaz centra i idejno regulacijsko rješenje povijesne jezgre Zadra, HMA-HAZU Zagreb
Project proposal no. 35281, axonometric view of the town centre and the planning proposal for the historic centre of Zadar

ideji izgradnje novoga suvremenog grada u granicama povijesne jezgre – nove zgrade bile bi sedmerokatnice i peterokatnice s visokim ostakljenim prizemljima namijenjenim poslovnim prostorima. Iako je u osnovi zadržana osnovna matrica ulica, autor slobodnostojeće višekatnice koje odmjenjuju nekadašnje blokove tamponira zelenilom te ih asimetrično raspoređuje unutar povijesne jezgre. Između zgrada formiraju se novi trgovi, a prostor ispod Sv. Donata prema moru također postaje novi trg s bunarskom krunom u centru i otvorenom vizurom od crkve Sv. Donata prema moru (sl. 7). Prema projektu na Novoj rivi također bi bio izgrađen niz visokih zgrada u ravnini sa sačuvanim prijeratnim zgradama. Kako je bila riječ o radikalno novoj izgradnji unutar povijesne jezgre, članovi se žirija u ocjeni rada osvrću i na pretjerano projicirano povećanje broja stanovnika u povijesnoj jezgri Zadra.³³

Natječajni rad pod šifrom 201153.

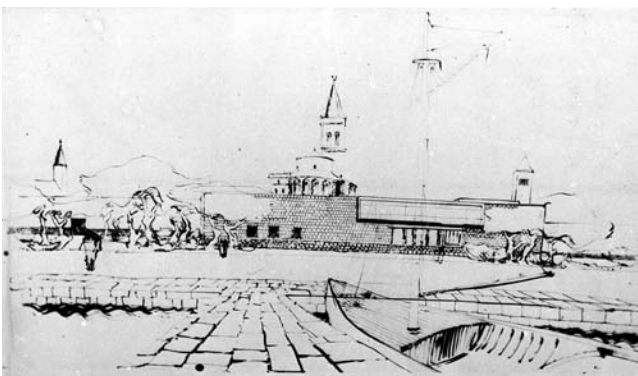
Natječajni rad pod šifrom 201153. (autora ing. arh. Tankreda Lubynskog, ing. arh. Zlatka Furjanića, ing. arh. Beate Šajnović i ing. arh. Valerije Leskovar-Šverer) jedan je od triju radova koje je komisija predložila za otkup jer su prema mišljenju žirija svojim rješenjima kvalitetno pridonijeli rješenju obnove povijesne jezgre Zadra.³⁴ Idejnim rješenjem predviđena organizacija kolnog prometa gotovo je identična današnjoj. Na prostoru nekadašnjih Vrata Sv. Dimitrija predviđena je izgradnja visoka i široka nadvožnjaka na betonskim pilonima. Parkirališta i stajališta smještena su između sačuvanih bastiona na Staroj rivi. Privremeni promet bio bi dozvoljen i kroz Nova vrata kod mosta zbog opskrbe tržnice i planirane robne kuće na tom prostoru. Bedemi su predviđeni samo za pješake, a bili bi organizirani kao šetalište. Projektom

8. Natječajni rad 201153., vizure i idejno regulacijsko rješenje povijesne jezgre Zadra, HMA-HAZU Zagreb, DAZd (foto: A. Mlikota)
Project proposal no. 201153, vistas and the planning proposal for the historic centre of Zadar

je predviđeno ponovno otvaranje obrambenog jarka, ali u ovom slučaju vanjskog nazivana *Kontrafoša*, smještena iza utvrde *Forte*. Rad je zadržao povijesni raspored ulica i novom se arhitekturom prilagodio sačuvanim historijskim spomenicima, uvažavajući osnovnu *konceptiju i fizionomiju grada*.³⁵ Veza blokova i dvorišta i ovdje je naglašena, a u njihovu projektiranju autori su se držali zadanih smjernica. Članovi žirija smatrali su predloženo rješenje vrlo kvalitetnim – istaknuli su da nove zgrade u odnosu na postojeće stvaraju potrebnu ravnotežu (sl. 8). Kritizirali su rješenje prostora oko crkve Sv. Donata zbog neuravnoteženosti gabarita, osobito zbog niska zida trijema pred Forumom. Također su negativno ocijenili prigradnju uz zvonik Sv. Stošije koji bi trebao biti

slobodnostojeća građevina, što ne vrijedi za sjevernu stranu crkve Sv. Krševana koja je uvijek s te strane bila zatvorena samostanskim zgradama, zbog toga i arhitektonski neukrašena. Crkvu autori na toj strani razgoljuju i na mjestu samostana projektiraju zelene parkovne površine. Asanacija starih dijelova grada, prema mišljenju žirija, bila je dobro obrađena. Novi kolni ulaz u grad na mjestu nekadašnjih Vrata Sv. Dimitrija ocijenili su neprikladnim rješenjem jer više ostavlja dojam željezničkog kolodvora, nego ulaza u povijesni grad na mjestu starih gradskih vrata. Istaknuto je kako se prikazom ambijenata da zaključiti da se autori nisu dovoljno *uživjeli* u primorski karakter grada u koji interveniraju novogradnjama, iako su rješenje samih blokova smatrali prihvatljivim.³⁶

9. Natječajni rad 50105., fotografija makete i vizure, HMA-HAZU Zagreb
Project proposal no. 50105, photo of the town model and vistas

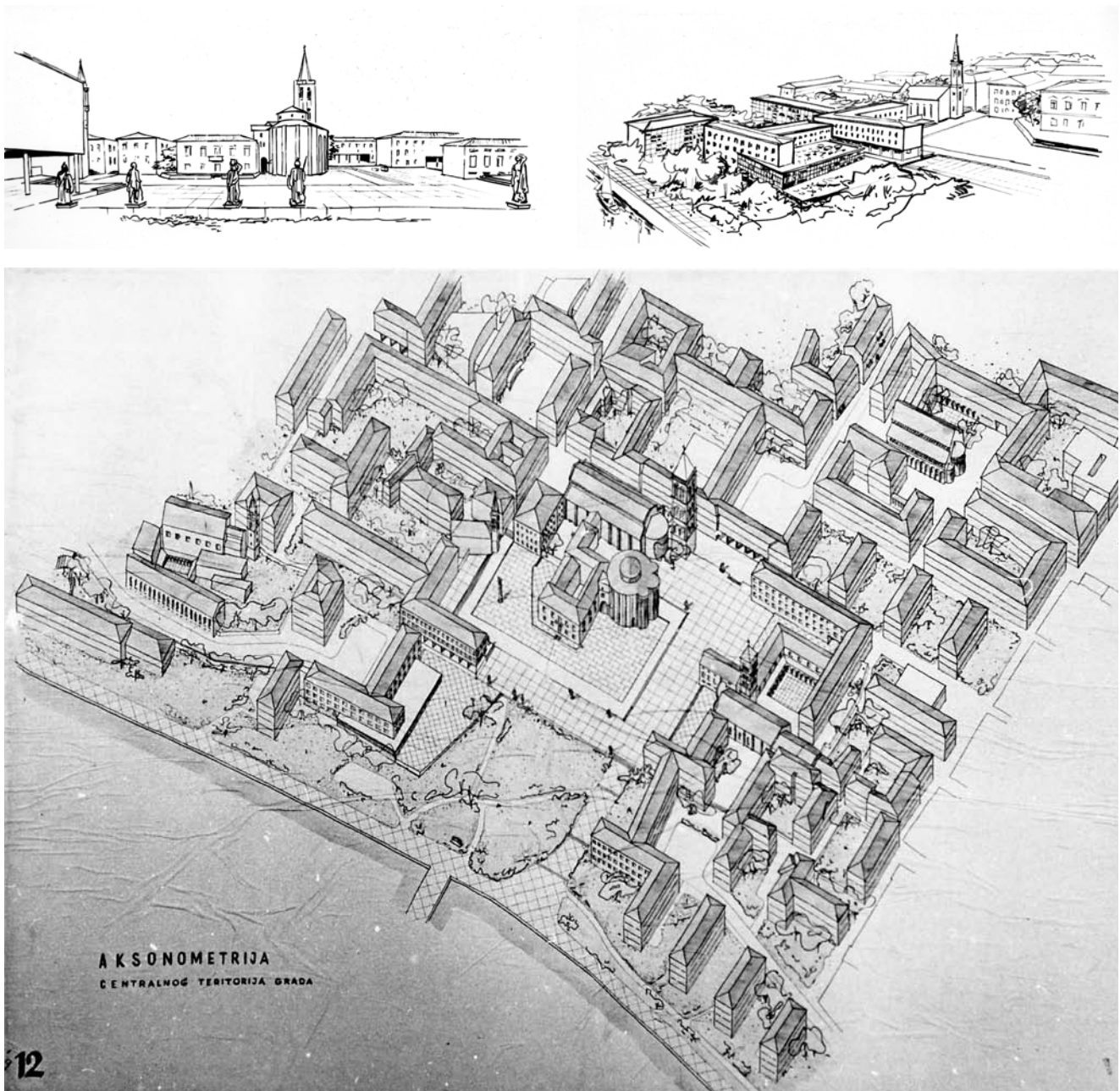
Natječajni rad pod šifrom 50105.

Natječajni rad grupe Urbanističkog instituta Narodne Republike Hrvatske pod šifrom 50105. bio je jedan je od triju nagrađenih radova (autora ing. arh. Vlade Ivanovića, ing. arh. Radovana Miščevića, ing. arh. Branka Petrovića, ing. arh. Branka Vasiljevića sa suradnicima: fotografom Ivanom Barbarićem, tehničarom Veljkom Franićem, ing. Nadom Vasiljević, modelarom Hasanom Zukanovićem, kartografom Franjom Kovačevićem i tehničarom Ivanom Leyem).³⁷ Idejno rješenje bazirano je na etapnoj izgradnji, odnosno rušenju postojećih i izgradnji novih građevina u povijesnoj jezgri, što bi pružilo i dovoljno vremena za arheološka istraživanja koja su uzeta za važan aspekt u određivanju dinamike obnove povijesne jezgre. Prema tom rješenju, kolni promet organizirao bi se preko široke dvosmjerne ceste koja bi završavala okretištem kod bastiona *Kaštel*. Zbog znatno šire prometnice morala bi se proširiti Stara riva, a Nova riva bila bi pješačka zona. Jedan bi odvojak ulazio u povijesnu jezgru na prostoru nekadašnjih gradskih Vrata Sv. Dimitrija. Taj dio prometnice vodio bi samo do hotelskog dijela grada, u zaleđu Istarske obale, a ostatak povijesne jezgre bio bi namijenjen pješačkom prometu. Prilazi stambenim i poslovnim zgradama odvijali bi se kroz taj odvojak. Na ulazu u grad, ispod bastiona Sv. Marcele, formirala bi se prometna petlja. Obrambeni kanal prema tom projektu ne bi se otkopao, već bi se na njegovu mjestu između bedema uredila velika popločana površina (šetnica-trg). Lučica *Foša* proširila bi se u prostor između bedema kako bi se mogao konstruirati most koji vodi na Kopena vrata. Projektom je grad podijeljen u zone: stambenu, ugostiteljsku, zonu javnih i kulturnih djelatnosti, zonu gradskih servisa i zonu za rekreaciju.³⁸ Na prostoru grada formirani su novi, znatno veći trgovi, koji se prelijevaju jedan u drugi. Prostor oko crkve Sv. Donata definiran je širokim potezima otvorenih prostora čime je postignuta posve nova vizura. Uz zgrade se otvaraju trijemovi koji pružaju nove vizure na pojedine povijesne građevine. Prema ocjeni žirija prilazi gradu s kopna bili su dobro riješeni, dok je nova široka cesta bila neprihvatljiva za povijesnu jezgru kao i velika prometna petlja na ulazu u grad (sl. 9). Smatrali su da su Vrata Sv. Roka preuska za opskrbu, dok su pohvalili odvojak za hotelski dio grada i bili su mišljenja da bi trebalo još takvih odvojaka za kvalitetno rješenje prometnog pitanja u povijesnoj jezgri.³⁹ Premda su smatrali zanimljivim ponovno uspostavljanje mosta u *Foši*, držali su ga nepotrebnim ukoliko je prostor među bedemima popločena šetnica. Vrlo dobrim rješenjem smatrali su novu siluetu grada s mora koja bi nastala izgradnjom meandarskog

niza zgrada s bogatim zelenim površinama. S druge strane, pretjerani slobodni prostori oko građevina u samom centru, kao i kreiranje velikih trgova (primjerice novi trg između planiranih novih zgrada kazališta i Arheološkog muzeja bio bi osam puta veći od Narodnog trga) posve su strani i disproporcionalni u geografski vrlo ograničenu i skućenu povijesnom dijelu grada. Podjelu zona grada po namjeni žiri je ocijenio neprirgodnom i teško provedivom zamisli. Pohvalili su primjerice ideju kavane, smještene na prvom katu u Riječkoj ulici (danas Nikole Matafara i Jakše Čuke), iz koje se pruža odličan pogled na bočno pročelje Sv. Stošije. Asanacija starih dijelova bila je nešto radikalnija jer je predviđala shematizirane, pravilno postavljene zatvorene blokove, čime bi se izgubila živopisnost tih dijelova grada.⁴⁰

Natječajni rad pod šifrom 60006.

Natječajni rad pod šifrom 60006., za sada neutvrđena autorstva, jedan je od šest radova koji su prihvaćeni, ali nisu ni nagrađeni ni otkupljeni; riječ je o jednom od triju radova koji ponovno izgrađuju Novu rivu.⁴¹ Prema idejnom bi se rješenju promet u povijesnoj jezgri riješio po principu glavne prometnice na Staroj rivi i nekoliko odvojaka s okretištima unutar povijesne jezgre, a taj bi se promet odvijao samo u svrhu opskrbe. Prostor oko Sv. Donata okružuje nova dvokatna gradnja, a dio tih novih zgrada raščlanjen je kolonadama u prizemlju. Po rubu foruma autori su postavili niz slobodnostojećih kipova.⁴² Projekt asanacije starih dijelova grada uključivao je sustavno oblikovanje blokova uklanjanjem dvorišnih građevina i različitih prigradnja uz visinsko skraćivanje zgrada do razine drugog kata. Stari dio grada iza crkve Sv. Frane nije bio obuhvaćen asanacijom, već je posve izmijenjen novogradnjama. Tim je zahvatima, uz druga rušenja postojećih građevina, ostvaren znatno veći dio zelenih i slobodnih površina, što donekle narušava historijski izgled i gabarite u povijesnoj jezgri. Članovi žirija ocijenili su da je način organizacije prometa donio neka nova i pozitivna rješenja. Smatrali su da odnos novoga i starog kao i izmjena izgrađenih i neizgrađenih dijelova grada nisu uspješno riješeni (sl. 10). Kreiranjem velika slobodnog prostora od Nove rive do Sv. Donata, sa širokom vizurom koja seže do Morskih vrata, povijesna bi se jezgra presjekla na pola, što bi *narušilo povezanost i cjelovitost povijesne jezgre*.⁴³ Istaknuli su da se siromaštvo stvorenog okvira oko najvažnijih povijesnih spomenika pokušava spasiti *postavljanjem niza spomenika koji su i sami osamljeni i nemotivirani* – projekt asanacije smatrali su nereálnim.⁴⁴

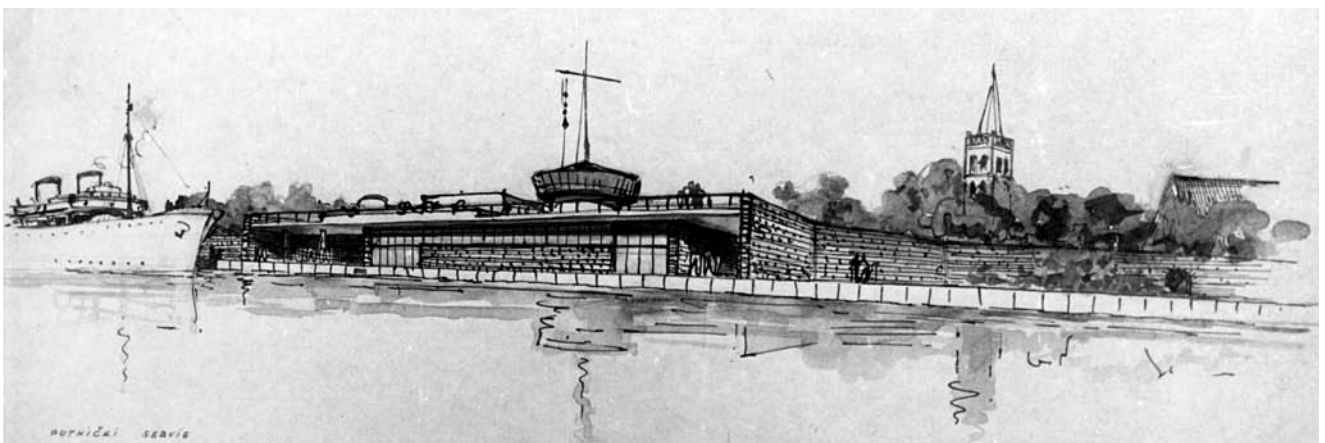
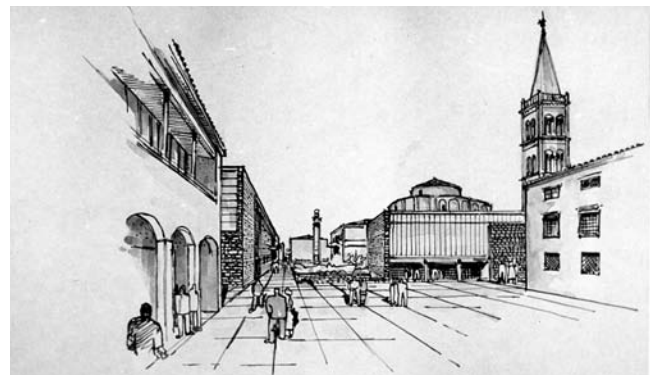
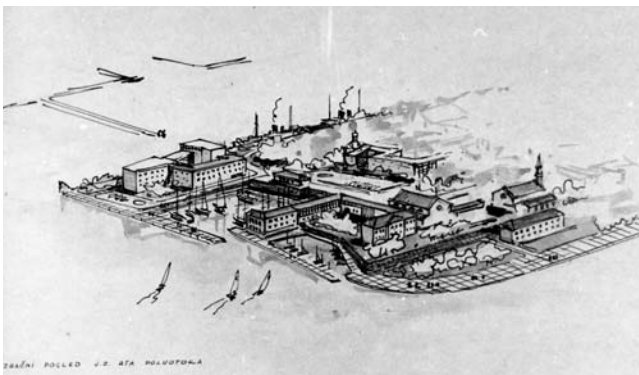
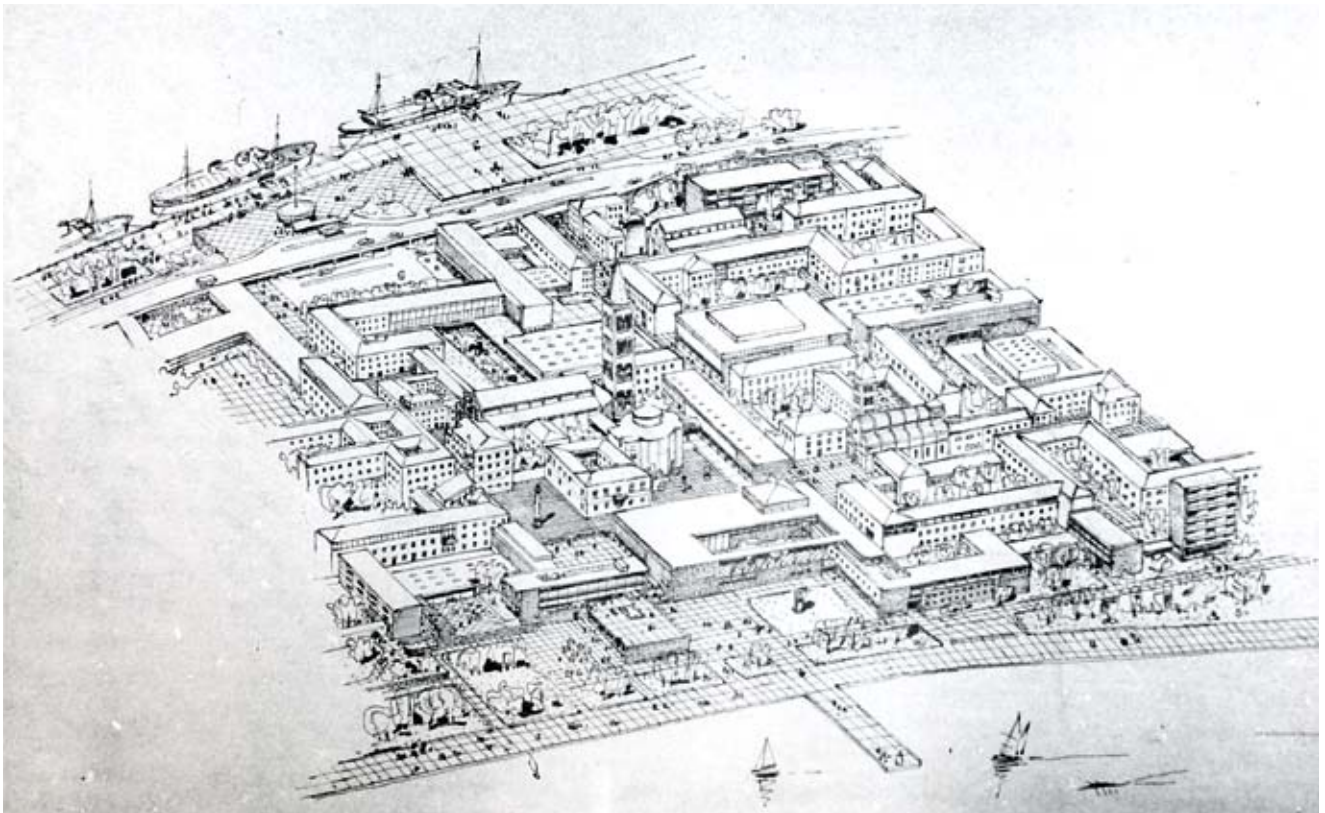

10. Natječajni rad 60006., vizure, aksonometrijski prikaz centra, HMA-HAZU Zagreb, DAZd (foto: A. Mlikota)
 Project proposal no. 60006, vistas, axonometric view of the town centre

Natječajni rad pod šifrom Motto Z-00001.

Natječajni rad pod šifrom Motto Z-00001. za sada je također neutvrđena autorstva.⁴⁵ Jedan je od rijetkih radova koji rješavanje prometa u povijesnoj jezgri kondicionira s nasipanjem uvala *Jazine* i proširivanjem obale uz zaljev, odakle bi se kolni promet, preko kružnog toka, nastavljao prema povijesnoj jezgri na jednoj strani i prema tržnici

smještenoj u *Foši* na drugoj strani. Tim bi se rješenjem pješacima pristup u grad znatno otežao. Kolni promet u gradu odvijao bi se preko bedema, a Stara riva bila bi proširena i oslobođena od prometa. Promet bi se preko velikog čvora na prostoru nekadašnjih Vrata Sv. Dimitrija konstruiranjem rampi povezao s gradom i putničkim pristaništem na Staroj rivi s pripadajućim okretištim i parkiralištima. Prometni čvor kojim bi, uz kolni promet, ulazili

11. Natječajni rad Z-00001., aksonometrijski prikaz centra i vizure, HMA-HAZU Zagreb
Project proposal no. Z-00001, axonometric view of the town centre and vistas

u grad i putnici s brodskih linija uključivao je i izgradnju visoka kontrolnog tornja uz gradske zidine. Istarska obala bila bi znatno izmijenjena jer su se prema idejnom rješenju na tom dijelu trebala izgraditi dva sportska pristaništa. Autori su respektirali postojeći ulični raster, a u kreiranju novih trgova postigli su određenu ravnotežu, osim kod novog trga stvorena zapadno od crkve Sv. Donata. Prema mišljenju žirija, taj trg koji je djelomično otvoren prema moru i postavljen sjeverozapadno od crkve uz takozvani *Stup srama*, uz negiranje ogradnog zida nadbiskupske palače, svojim izduljenim oblikom bez poštivanja granica foruma na kojem nastaje, postaje važniji od prostora iza Sv. Donata, što smatraju posve pogrešnim.⁴⁶ U likovnome bi pogledu nova arhitektura bila definirana velikim staklenim stijenama u kombinaciji s kamenom naglašene teksture koji nije uglacan, od kojeg bi se konstruirale ne pojednim pročeljima vertikalno postavljene lamele (sl. 11).⁴⁷ Žiri je smatrao takvu primjenu kamena umjesto glatkih površina uz djelomično korištenje ožbukanih zidova pretencioznim, skupim i neprimjerenim za povijesnu jezgru Zadra. Zone stanovanja uglavnom su smještene u sačuvanim dijelovima grada koji su pročišćeni kroz asanaciju koja je predviđala i jako puno rušenja. Takvo rušenje nije bilo opravdano dobrom arhitektonskom i urbanističkom koncepcijom. Hoteli i restorani raspoređeni su po rubnim dijelovima povijesne jezgre, bliže moru. S druge strane, u užem centru grada raspoređeni su gotovo svi traženi kulturni sadržaji, što bi rezultiralo nedostatkom živosti i ljudi u centralnom dijelu grada u vrijeme kada kulturne ustanove ne rade. U njihovoj blizini pozicionirana je robna kuća, putničko pristanište i banka, što donosi određenu živost, ali se takvim „zoniranjem” gubi mediteranski stil života.⁴⁸ Nadalje, prema ocjeni žirija, prometni čvor projektiran na prostoru nekadašnjih Vrata Sv. Dimitrija predstavljao je *nemoguću aglomeraciju raznorodnih objekata*.⁴⁹

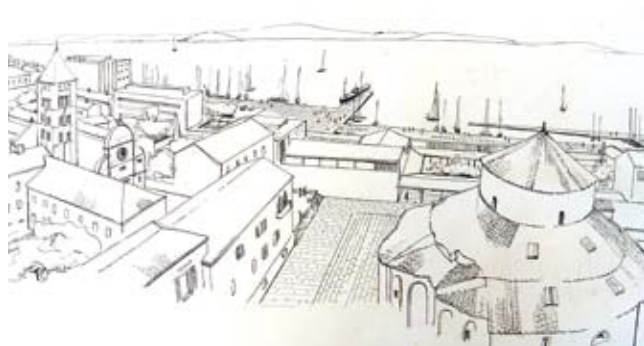
Natječajni rad pod šifrom 39393.

Autori natječajnog rada pod šifrom 39393. bili su arhitekti Brano Milić i Miroslav Kollenz sa suradnicima Brankom Bercom, Radovanom Horvatom, Dominikom Kunke-rom, Željkom Milić i Katicom Škunca (studentima i apsolvantima na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu); riječ je o jednom od triju nagrađenih radova.⁵⁰ Na samom početku u Tehničkom opisu autori navode kako rješavanju izgradnje povijesne jezgre nije moguće pristupiti bez barem načelne analize ostalih dijelova grada. Istaknuli su da nije važna samo izgradnja određenog broja građevina, već njihova arhitektonska i urbanistička kvaliteta kojom se prije svega postiže sklad s povijesnom jezgrom i sačuvanim spomeni-

cima: „*život stvara arhitekturu, a ne obratno*.”⁵¹ Smatrali su da arhitektura ne smije biti tek zidno platno, nego se treba gledati kao prostor koji se doživljava kroz kretanje, a ne samo kroz gledanje ili opip, te da dobru arhitekturu ne čini puko nizanje određenih dijelova i dekorativnih detalja.⁵² Zadar je, prema mišljenju autora, imao jedan specifikum, razvijao se centripetalno od periferije prema centru, što je bilo uvjetovano geografskim, geopolitičkim i ekonomskim čimbenicima.⁵³ Rješavanje prostora povijesne jezgre kao urbanističke cjeline smatrali su neodloživim zadatkom koji zahtijeva jednako tako i što skoriju realizaciju. Predvidjeli su izgradnju u dvjema etapama. Prva etapa uključivala bi uspostavu novih živopisnih poteza kroz grad, formiranje gradskih ambijenata i prostora oko Sv. Marije, Sv. Stošije i Sv. Krševana, uklanjanje ruševina i uspostavu parkirališta na praznim prostorima unutar povijesne jezgre te asanaciju nekih dijelova grada. U drugoj bi se fazi pristupilo izgradnji povijesne jezgre kao arhitektonske i urbanističke cjeline (sl. 12).⁵⁴ Prema idejnom rješenju, promet u povijesnoj jezgri riješen je kružnom, obodnom cestom. Za provođenje takva prometa autori predlažu poprilično radikalnu koncepciju, osobito na prostoru Trga pet bunara. Glavni ulaz u grad formiran je na prostoru Tehničke škole, između bastiona *Sv. Marcela* i bastiona *Ponton*; na tom je prostoru predviđeno rušenje Tehničke škole i ponovno uspostavljanje linije bedema koja bi povezivala ta dva bastiona, što bi uz ponovno otkapanje kanala stvorilo zadovoljavajući arhitektonski okvir za glavni ulaz u povijesnu jezgru. Dalje bi (8 metara široka) prometnica prolazila pored Trga pet bunara, uz srednjovjekovni zid s *Babljom kulom*, te dalje uz bedeme prema *Liceju Sv. Dimitrija*. Za uspostavu te prometnice bilo bi potrebno porušiti dio bivše vojarnje uz Kopnena vrata i kapelu Sv. Dimitrija. Pred prostorom ispred Sv. Donata zadržali su postojeću visinsku razliku od 1,1 m i uz minimalnu rekonstrukciju nekadašnjeg gradskog zida.⁵⁵ Unutar povijesne jezgre autori su predvidjeli formiranje nekoliko manjih trgova – *pjaceta*. Poštivali su postojeći ulični raster – jedina nova pješačka komunikacija stvorena je uz bedeme od *Arsenala* do postojeće tržnice. Šetnicu s Nove rive autori su produljili na bedeme, na koje se dolazilo kroz prizemni dio manjega spojnog trakta između dviju zgrada nekadašnjeg *Liceja Sv. Dimitrija*. Ta se šetnica dalje nastavljala preko bastiona *Citadela*, po vrhu Kopnenih vrata, do parka na bastionu *Ponton* i dalje preko nove *kortine* do šetališta na sjevernim gradskim bedemima i natrag na Novu rivu, čime bi se u potpunosti oformio *promenadni krug*.⁵⁶ Zbog izmještanja prometnice planirali su formiranjem zelenih terasasto raspoređenih platoa prezentirati sačuvani gradski zid (koji je danas ispod razine zemlje) između bastiona Sv. *Nikole* i bastiona *Kaštel*. U svrhu povećanja Narodnog trga planirali su rastvoriti Gradsku ložu i vratiti joj njezinu pr-

vobitnu funkciju. Arheološka istraživanja smatrali su važnom stavkom u obnovi Zadra te su zaključili da bi se iskopi temelja trebali obavljati prije izrade projekta, jer bi se rezultati takvih istraživanja onda mogli adekvatno uklopiti i u novu arhitekturu. Kazalište su pozicionirali otprilike na staro mjesto, a zgradu *Arsenala* su, uz nadogradnju, iskoristili za koncertnu dvoranu. Velik hotelski kompleks na Novoj rivi nastao bi adaptacijom hotela *Zagreb*, susjedne stambene zgrade i sačuvane prijeratne zgrade *Tehničkog instituta* (današnja zgrada Rektorata Sveučilišta u Zadru) koje bi novogradnjom povezali u jedan hotelski kompleks. Gradsko područje nisu odjeljivali na zone, a neizgrađene dijelove planirali su prekriti zelenilom dok se čeka na njihovu izgradnju, čime bi grad dobio prihvatljiviju fizionomiju. Članovi žirija ovaj su rad ocijenili pozitivno – rješenje prometa smatrali su uspješnim iako im je bilo neprihvatljivo uvode-

nje prometa na Trg oslobođenja (danas Trg Petra Zoranića) uz Trg pet bunara i organiziranje prometnog okretišta za opskrba vozila na Narodnom trgu te ideja formiranja turističke luke na Novoj obali u svrhu njezina oživljavanja. Pohvalili su ideju da se zgrade u pojedinim blokovima izvedu kao građevine različite visine u nizu s ozelenjenim međuprostorima i uličnim ogradama. Mislili su da je to donekle teško izvedivo jer bi se cijeli blokovi trebali graditi odjednom i trebalo bi na neki način zabraniti nadogradnju ili pregradnju nižih građevina, ali i da tu treba biti vrlo oprezan zbog potencijalne degradacije gradskog prostora u koju bi se lako moglo upasti. Projekt daljeg nasipanja *Jazina* do sjeverozapadnog vrha utvrde *Forte* smatrali su pogrešnim jer bi se time narušila prirodna formacija poluotoka na kojem je smještena povijesna jezgra i vizura utvrde *Forte*, kao njezine vanjske fortifikacije.⁵⁷

12. Natječajni rad 39393., vizure i idejno regulacijsko rješenje povijesne jezgre Zadra HMA-HAZU Zagreb, DAZd (foto: A. Mlikota)
Project proposal no. 39393, vistas and the planning proposal for the historic centre of Zadar

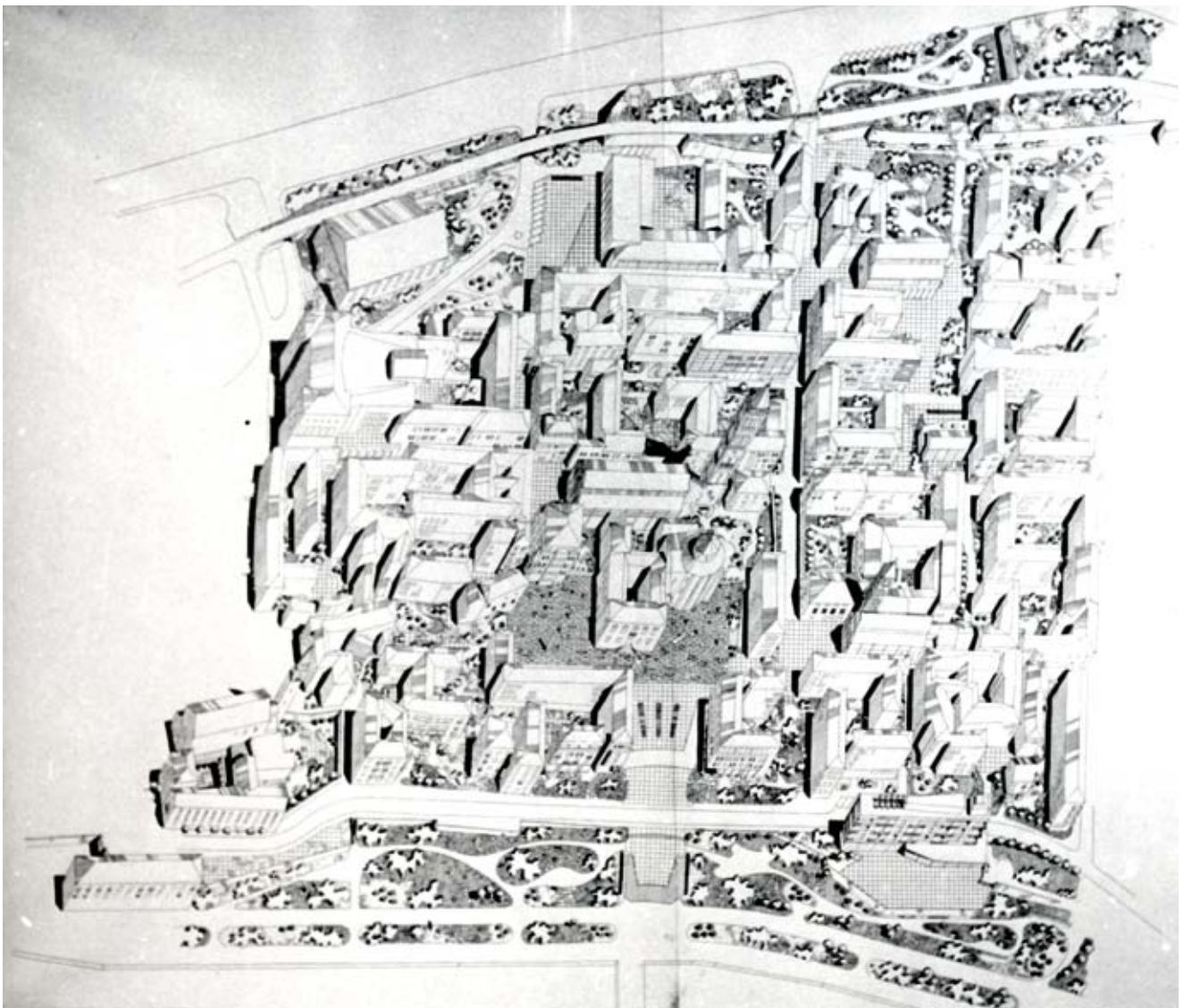

Natječajni rad pod šifrom 23575.

Autori su natječajnog rada pod šifrom 23575. arhitekti Dragoljub Jovanović i Branislav Mirković sa suradnicima arhitektima Ivanom Jankovićem i Zoricom Velisavljević; riječ je o jednom od triju otkupljenih radova.⁵⁸ Povijesna jezgra koncipirana je kao grad pješaka sa samo dva kolna prilaza u grad. Jedan prometni pravac, zamišljen za lučki promet, prometovao bi duž Stare rive s okretištem na Istarskoj obali; drugi pravac namijenjen prometu osobnih automobila tekao bi kružno oko povijesne jezgre. Kao i kod prethodnog

13. Natječajni rad 23575., aksonometrijski prikaz centra, vizure, HMA-HAZU Zagreb, DAZd (foto: A. Mlikota)

Project proposal no. 23575, axonometric view of the town centre, vista

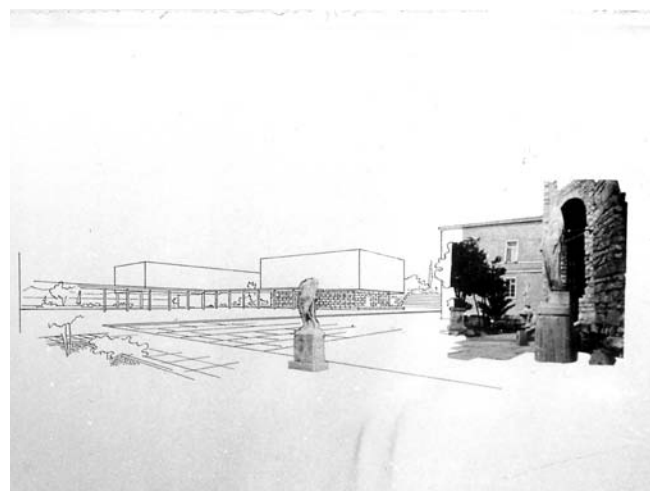
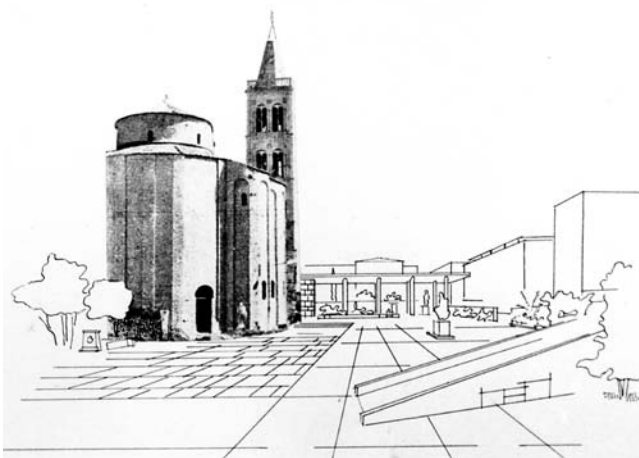
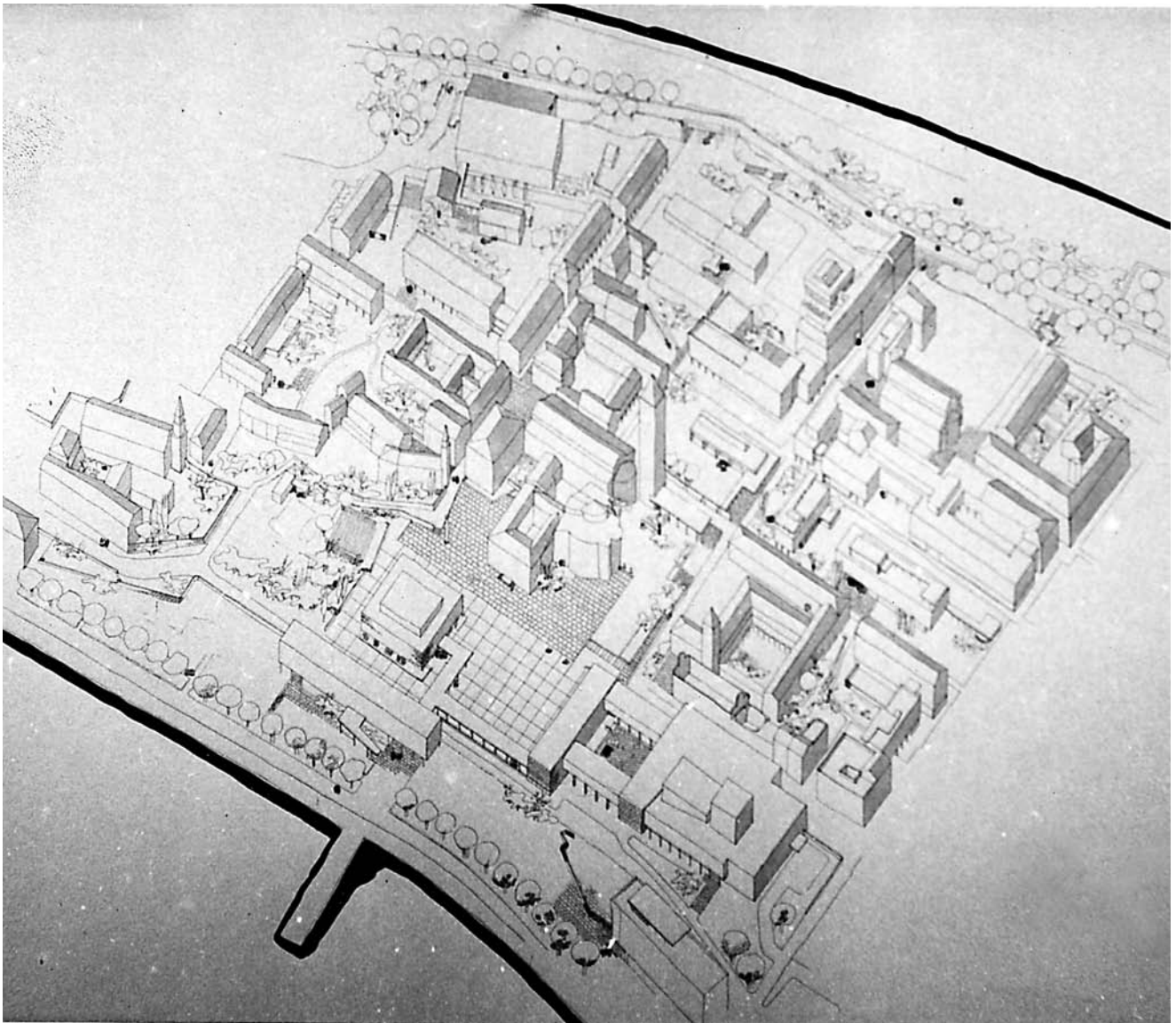

projekta i u ovom je radu predviđena nova trasa prometnice kroz dvorište vojarne pored Kopnenih vrata, uz srednjovjekovni zid s *Babljom kulom*, uz Trg pet bunara pa dalje pored bastiona *Ponton* prema uvali *Jazine*. Na potezu od Sv. Frane do Sv. Marije prometnica se povlači unutar grada stvarajući širok slobodan prostor na Novoj rivi, gdje autori smještaju hotelsku novogradnju s terasom. Ovim bi se projektom uklonile sve građevine podignute uz bedeme i na njima, osim zgrade u kojoj je bio smješten Kotarski narodni odbor Zadar, a u dogledno vrijeme srušila bi se i novogradnja arhitekta Zvonimira Požgaja na Novoj rivi.⁵⁹ Novogradnje ne bi trebale biti više od tri kata i formirale bi duge nizove jednako visokih zgrada, raščlanjenih trjemovima u prizemlju i dugim vodoravnim trakama s balkonima i erkerima na katovima uz uvažavanje antičkog rastera. U centralnom i sjeveroistočnom dijelu grada trebali su biti izgrađeni novi blokovi koje bi činile slobodnostojeće građevine ili djelomično rastvoreni blokovi izlomljenih tlocrtnih oblika, a okruživale bi ih velike zelene površine, dok su na nekoliko mjesta na niskim zidovima prema ulici formirali neku vrstu terasa-vrtova. Od Morskih vrata prema Sv. Donatu formirani su novi rastvoreni blokovi s obiju strana ulice, koji bi omogućili pogled s ulice u dubinu bloka odnosno dvorišta sa zelenilom. Sa sjeverne i zapadne strane povijesne jezgre snižavanjem terena i formiranjem terasa dodatno bi se naglasili fortifikacijski zidovi i bastioni. Na mjestu nekadašnjih Vrata Sv. Dimitrija formirao bi se novi ulaz u grad, a u neposrednoj blizini bili bi smješteni svi sadržaji traženi u natječaju, koji su bili vezani uz promet u luci. Sadržaje poput suda, policije, sportske dvorane, dječjeg doma i zanatske škole autori izmještaju iz povijesne jezgre (sl. 13).⁶⁰ U ocjeni rada žiri je istaknuo da je podjela prometa na teretni i osobni vrlo dobro rješenje, iako ga autori prema ocjeni žirija nisu u cijelosti razradili. Primijetili su nedovoljan broj parkirališta, osobito na mjestima gdje se predviđa okupljanje i dolazak većeg broja građana ili gostiju. Okvire povijesnih spomenika, koje su arhitekti postigli isprekidanom i prema mišljenju žirija previše raščlanjenom izgradnjom, također su negativno ocijenili.⁶¹ Visinu novih građevina ocijenili su pozitivno, ali bi se ta ravnoteža s postojećim građevinama narušila previše dugim blokovima – novom bi se arhitekturom na pojedinim mjestima, uz balkone i erkere, suzio dodatno zračni prostor u ulicama. Pojedine su blokove pohvalili, ali su bili nezadovoljni njihovom međusobnom usklađenošću. Formiranje terasa-vrtova smatrali su neprimjerenim za povijesnu jezgru kao i terase koja bi povezivala bastione *Sv. Marcele* i *Ponton* (u razini s

prometnicom). Prema ocjeni žirija autori su dobro razmjestili javne i društvene sadržaje te su, miješajući ih sa stambenim objektima, izbjegli podjelu na zone i osigurali živost u svim gradskim predjelima.⁶²

Natječajni rad pod šifrom 99666.

Autori su natječajnog rada pod šifrom 99666. arhitekti Mate Baylon i Branislav Milenković; riječ je o jednom od triju otkupljenih radova.⁶³ Ovo je jedini rad koji za promet zatvara Lančana vrata i otvara novi prometni spoj ispod bastiona *Sv. Nikole*, koji se dalje nastavlja preko Nove rive. Trasiranjem prometnice po Novoj rivi nastaje dosta širok prostor ispod Sv. Donata gdje autori smještaju veliku zgradu kazališta s novom gradskom kavanom i Arheološki muzej s Galerijom umjetnina. Kazalište i muzej povezani su trijemom s dvostrukim redom stupova koji ujedno služe i kao terasa nove kavane. Istom su arhitekturom povezane zgrade kavane i kazališta. Ogradni zid i vrt uz Nadbiskupsku palaču ruše i ondje formiraju novi trg. U pročišćenom bloku uz Sv. Iliju projektiraju ljetnu pozornicu koristeći prirodnu kosinu terena. Pred crkvom Sv. Marije formira se otvoreni trg koji korespondira s otvorenim površinama oko Sv. Donata i zvonika Sv. Stošije, a uz crkvu Sv. Krševana prema bedemu također se otvara slobodan prostor. Projektom se predviđa i izgradnja novih građevina na Staroj rivi, dok na Novoj rivi autori planiraju izgradnju novih hotelskih sadržaja. Projekt asanacije uključivao bi velik broj rušenja i podjelu dvorišta, unutar sačuvanih blokova, kamenim zidovima na individualna gospodarska dvorišta i javne površine. Prema projektu predviđeno je daljnje zatrpavanje uvale *Jazine*, a nekadašnji obrambeni jarak i dalje bi se koristio u prometne svrhe (sl. 14).⁶⁴ U ocjeni rada žiri je zaključio da je problem prometa u povijesnoj jezgri, iako shematski obrađen, uglavnom logično riješen osim novog spoja koji prometnicu uvodi na Novu rivu, i isključivanja spoja kod Lančanih vrata iz prometne upotrebe. Novogradnje na Novoj rivi nisu ocijenili pozitivno jer su smatrali da narušavaju siluetu grada i umanjuju intimnost i mjerilo sačuvanih spomenika. Pohvalili su ideju podjele dvorišta u saniranim blokovima kamenim parapetom na komunalni i javni dio, te ideju rušenja vojarne uz Kopnena vrata. Rješenje ulaza u grad s kopna ocijenili su nedovoljno razrađenim. Zadržavanje ambijentalne arhitekture u ulici uz Sv. Krševana smatrali su vrlo pozitivnim, ali ne i pokušaj smještanja javnih institucija u te, inače manje, stambene građevine u nizu. Odnos novih građevina sa starima ocijenili su agresivnim, a perforiranje zgrade koja povezuje Trg pet bunara s Kopnenim vratima neprihvatljivim, kao i nasipanje uvale *Jazine*.⁶⁵

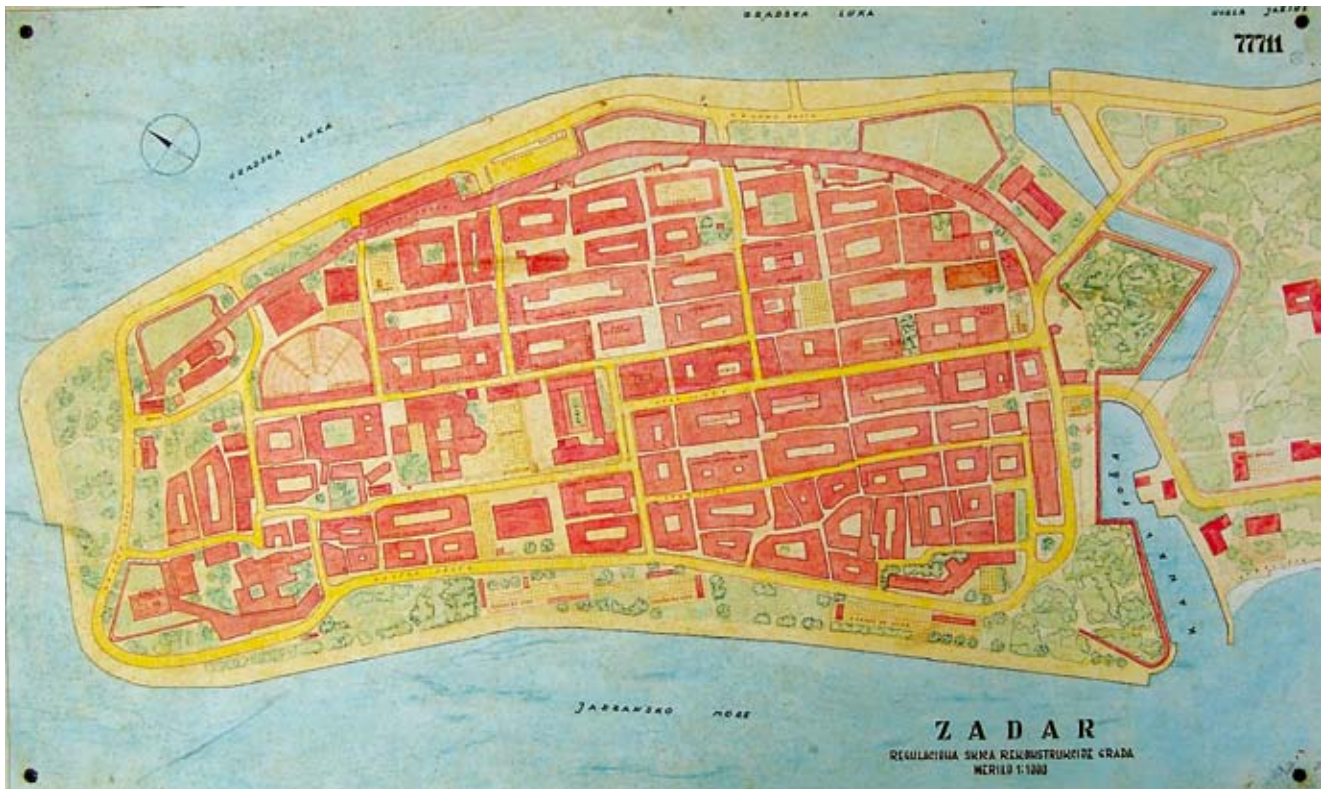

14. Natječajni rad 99666., aksonometrijski prikaz centra, vizure, HMA-HAZU Zagreb
Project proposal no. 99666, axonometric view of the town centre, vistas

Natječajni rad pod šifrom 77711.

Autori natječajnog rada pod šifrom 77711. za sada su nepoznati; riječ je o jednom od dvaju odbijenih radova.⁶⁶ Prema idejnom rješenju, autor je uveo kolni promet u povijesnu jezgru i to u veliku opsegu. Osim obodne kružne ceste, koja kao i na nekim pretходnim radovima prolazi uz Trg pet bunara uz rušenije dijela vojarne uz Kopnena vrata, promet bi tekao i gotovo svim glavnim gradskim ulicama. Sve bi se postojeće građevine na Staroj i Novoj rivi porušile, od *Liceja Sv. Dimitrija* s kapelom do novogradnje *Zvonimira Požgaja*. Na Novoj rivi autori predviđaju izgradnju plesnih terasa s manjim pratećim građevinama, a na Staroj rivi skladišta, stajališta za taksije, okretišta i benzinske crpke. Postojeće građevine na Istarskoj obali također bi se porušile i taj bi se dio grada pretvorio u parkove. Crkva Sv. Krševana rušenjem okolnih zgrada postala bi slobodnostojeća građevina kao i Kapitularna dvorana sa zvonikom Sv. Marije. Veći dio sačuvanih gradskih predjela bio bi radikalno pročišćen, a sva bi izgradnja u povijesnoj jezgri bila riješena zatvorenim, velikim blokovima s unutarnjim dvorištima. Gotovo u svim blokovima u užem centru pojavljuje se neka vrsta

trijema, bilo na pročelju, na središnjem uličnom dijelu ili na dvorišnoj strani (sl. 15). Na prostoru nekadašnje zgrade kazališta autor smješta veliku ljetnu pozornicu koncipiranu poput amfiteatra, a pojedine građevine dosežu visinu od čak šest katova. Ispod crkve Sv. Donata projektirano je kazalište s trgom na koji autor smješta spomenik i lapidarij, a bočno od kazališta zgrade kulturnih institucija i po jedan hotel na prostorima bližim obali. Na bastionu Sv. Nikole umjesto postojeće zgrade nekadašnje *Guvernerove palače* (današnja zgrada *Zadarske županije*) predviđena je izgradnja doista golema *Spomenika neovisnosti*. Još jedan spomenik predviđen je na manjem trgu pred zgradom pošte, smještene na prostoru uz nekadašnja *Vrata Sv. Dimitrija*. Pozicioniranjem sadržaja grad je podijeljen na zone, pa je tako središnji dio namijenjen kulturnim, znanstvenim i školskim sadržajima, dok su stambene zone smještene u jugoistočnom i sjeveroistočnom dijelu povijesne jezgre, a dio grada uz Istarsku obalu namijenjen je parkovnoj zoni. Predviđeno je i otkapanje obrambenog kanala u *Foši* i obrambenog kanala *Kontrafoša* iza utvrde *Forte*, a ulazi u grad riješeni su izgradnjom triju mostova. Iako nije sačuvana ocjena žirija, lako je iščitati razloge odbijanja navedenog rada. Osim radikalnog uvođenja

15. Natječajni rad 77711., idejno regulacijsko rješenje povijesne jezgre Zadra, DAZD (foto: A. Mlikota)
Project proposal no. 77711, the planning proposal for the historic centre of Zadar

kolnog prometa u sve dijelove povijesne jezgre, autori su zastupali radikalno rušenje gotovo svih sačuvanih građevina iz prijeratne strukture grada. Zoniranje grada, velik broj katova i formiranje golemih blokova također nisu bili u skladu sa smjericama natječaja. Siluete grada navedenim su rušenjima znatno izmijenjene, a novogradnje bi svojim dimenzijama i pozicioniranjem degradirale postojeće spomenike. Rad je odbijen odnosno ocijenjen kao nezadovoljavajući zbog velikih odstupanja od propozicija natječaja, neusklađenosti nove izgradnje sa sačuvanim spomenicima, velikih rušenja koje predviđa, kao i nemogućnosti njegove primjene na povijesnu jezgru Zadra.

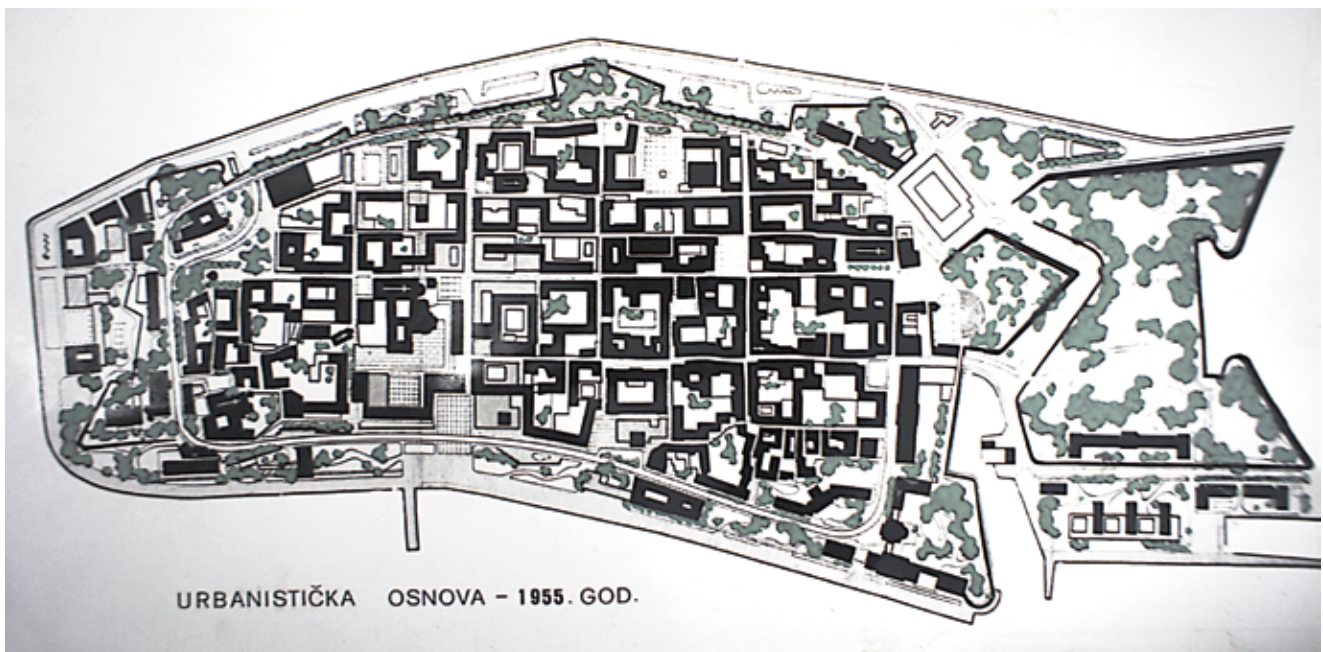
Zaključna ocjena žirija o uspješnosti natječaja

Nakon ocjene svih radova žiri je donio zaključno mišljenje. Promet u povijesnoj jezgri trebao bi se organizirati po obodnoj liniji povijesne jezgre, uz preporuku da se promet na Istarskoj obali i Staroj rivi povuče s linije obale kako bi se stvorio prostor za pješačke staze.⁶⁷ Opskrba grada trebala bi se obavljati preko prometnih odvojaka, a kolni promet po samim bedemima trebalo bi zabraniti. Prometnica bi iz grada vodila kroz Kopnena vrata, a ne uz Trg pet bunara ili uz palaču *Velikog kapetana* kako su predviđali brojni natjecatelji. Žiri je također zaključio da bi se u tom slučaju trebala zadržati prometnica ostvarena zatrpavanjem obrambenog kanala, koja povezuje uvale *Foša* i *Jazine*, uz probijanje neke vrste vodenog spoja između luke i Zadarskog kanala zbog higijenskih razloga. Stoga je preporučeno da se u nekim daljim razmatranjima organizacije prometa u povijesnoj jezgri razmotri mogućnost prekida obodne prometnice ispod crkve Sv. Donata, čime bi se ukinuo promet kroz Kopnena vrata i Fošu. Zahtjevima konzervatorske struke, prema ocjeni žirija, većina natjecatelja nije udovoljila i tom važnom pitanju nije posvećena dovoljna pažnja. Članovi žirija smatrali su da niti jedan rad nije dobro riješio sve probleme kreiranja povijesnih ambijenata, ali da je nekolicina radova donijela vrlo dobra rješenja za pojedine gradske predjele.⁶⁸ Vrijednost samog natječaja bila je, prema zaključnoj ocjeni žirija, u različitosti koncepcija, rješenja i sugestija koje su dobra podloga za konačno rješavanje pojedinih gradskih prostora. Istaknuli su iznimnu važnost sustava gradskih bedema, pa žiri predlaže rušenje svih građevina koje ometaju uspostavu nekadašnje linije gradskih fortifikacija na mjestima gdje je to realno moguće. Prema mišljenju žirija natjecatelji su uglavnom usvojili sugestije natječaja o stambenim i društve-

nim građevinama. Ponovno su istaknuli da je jako važno ne dijeliti povijesnu jezgru na zone, već pokušati adekvatnim razmještanjem sadržaja zadržati živost u svim dijelovima grada. Žiri je kategorički odbio mogućnost izgradnje na Novoj rivi, osobito na pozicijama i dimenzijama prijeratne izgradnje. Uz obalni pojas preporučena je izgradnja niskih i horizontalno orijentiranih građevina koje bi na neki način evocirale nekadašnje karakteristike grada s čvrstim sustavom fortifikacija. Procijenjeno je da su mnogi elaborati vrlo analitički pristupili toj problematici i dali dobre sugestije za rješavanje obalne izgradnje.⁶⁹ U toj izgradnji sačuvane zgrade hotela *Zagreb* i *Liceja Sv. Dimitrija* nikako se ne smiju uzeti kao glavne odrednice gabarita građevina i definiranja siluete grada s mora. Dopustili su mogućnost da se na prostoru ispod Sv. Donata mogu otvoriti dublje vizure, ali uz velik oprez u prostornoj dispoziciji i dimenzijama samih građevina koje bi se na tom prostoru gradile. Obalni je pojas, prema ocjeni žirija, trebalo definirati dugim potezima zelenih površina, kao i prostore među bedemima na kojima bi se trebala zabraniti svaka dalja izgradnja. Nove građevine trebale bi biti u skladu s tradicijom i dimenzijama povijesne jezgre. U analizi rješavanja cjelokupne izgradnje istaknuto je da su elaborati prezentirali različite varijante, od zatvorenih blokova do blokova u obliku meandara, lamela ili zgrada u nizovima. Žiri je odbacio ekstremne načine izgradnje zastupajući gledište da je izgradnja u blokovima tradicija samog grada, a da takvi blokovi trebaju biti povremeno rastvoreni zelenim površinama koje su prema ulici ograđene zidom uz variranje građevinskih masa. U izmjeni zatvorenih i otvorenih prostora i masa treba paziti da se ne zapadne u monotoniju ponavljanjem istih arhitektonskih elemenata jer je građevinska raznovrsnost također važna karakteristika izgradnje u povijesnoj jezgri Zadra. Istaknuto je da se prije svega treba sačuvati primorska karakteristika grada, pa se samim time i svako dalje zatrpavanje uvale *Jazine* ne prihvaća. Sugerirali su da se zgrada kazališta pozicionira na mjestu na kojem se nalazila i prije bombardiranja, a lociranje tržnice, nove robne kuće i trgovina zahtijeva detaljniju analizu. Prema najboljim natjecajnim rješenjima stambene bi zgrade imale tri, u rijetkim slučajevima i četiri kata i nikako se ne bi smjele graditi u nizovima. Prva tri nagrađena rada, prema ocjeni žirija, karakteriziraju dobra mjerila budućeg grada sa stambenim jedinicama formiranim oko zajedničkih dvorišta, a u okvirima nasljeđa, tradicije i arhitekture, uz osiguravanje najsuvremenijih aspekata gradskog života budućim korisnicima.⁷⁰ Premda je za žiri posao bio završen, rad na regulacijskoj osnovi gra-

da Zadra nastavio se i dobio je svoje konačno rješenje u finalizaciji natječaja kada je Bruno Milić dobio zadatak izraditi idejno rješenje regulacijske osnove povijesne jezgre Zadra. Taj je nimalo lagan zadatak Bruno Milić zgotovio 1955. godine i službeno je gradskim vlastima u Zadru predstavio novi regulacijski plan povijesne jezgre Zadra (sl. 16). Iako je službeno pohvaljen, plan nikada nije službeno usvojen te je odbačen 1958. godine. U veljači te godine gradske novine *Glas Zadra* pisale su kako se priprema izložba regulacijskog plana Bruna Milića prije njegova službenog usvajanja.⁷¹ U svibnju te iste godine u Zadru je održan prošireni sastanak Savjeta za urbanizam i građevinarstvo pri Narodnom odboru općine Zadar. Na taj su sastanak bili pozvani sveučilišni profesor iz Sarajeva Juraj Neidhardt, sveučilišni profesor iz Beograda Nikola Dobrović i arhitekt Riko Marasović iz Zagreba kako bi, kao eminentni stručnjaci, izrazili svoje mišljenje o regulacijskom planu povijesne jezgre Zadra prije njegova usvajanja.⁷² Na sastanak nije bio pozvan i sam autor regulacijskog plana Bruno Milić. Uz pojašnjenja svojih stavova koje su za novine iznijeli Nikola Dobrović i Riko Marasović predloženo je da se dalji rad na obnovi povijesne jezgre Zadra nastavi uz pomoć *izvjesnog broja eminentnih stručnih ljudi*.⁷³ Zaključeno je da će se početkom srpnja te iste godine okupiti stručnjaci (projek-tanti, arhitekti, konzultanti, predstavnici vlasti) i investitori kako bi postavili smjernice za izgradnju, prije

svega centralnog dijela povijesne jezgre, jer je regulacijski plan Bruna Milića nije dovoljno kvalitetno riješio.⁷⁴ Istaknuto je da plan Bruna Milića, iako u osnovi dobar i primjenjiv, nije na najvišem urbanističkom nivou koji bi omogućio stvaranje Zadra budućnosti u obliku *savršena gradskog organizma* te da plan nema sugestivnu snagu koja bi okupila arhitekta i potaknula ih da stvaraju grad, a ne pojedinačne građevine.⁷⁵ Taj je sastanak odredio dalju sudbinu izgradnje centra povijesne jezgre Zadra i sudbinu regulacijskog plana Bruna Milića, koji nakon tog sastanka nikada nije službeno usvojen. Četiri godine nakon završetka velikog natječaja za obnovu Zadra, koji je raspisan na inicijativu JAZU, i nakon nešto više od dvije godine od završetka konačnoga regulacijskog plana povijesne jezgre Zadra prema rješenju Bruna Milića, gradsko poglavarstvo u Zadru odlučilo je raspisati novi natječaj. Taj novi natječaj bio je pozivnog karaktera i raspisan je samo za regulaciju užeg centra povijesne jezgre Zadra.⁷⁶ Za prostor oko povijesnih spomenika i dio obale ispod njih raspisan je urbanistički, a za dio regulacije Široke ulice arhitektonski natječaj.⁷⁷ U komisiji za ocjenu radova bili su: Albin Švorinić, Ante Sorić, Grga Oštrić, Zvonimir Tičina, Dragan Boltar, Zdenko Sila i Ninoslav Kuncan. Nakon analize pristiglih radova i dodjele nagrada, žiri je donio smjernice koje nisu temeljene niti na jednom od pristiglih radova, osobito kada je riječ o raspodjeli sadržaja. Narodni odbor općine Zadar tražio je

16. Regulacijski plan povijesne jezgre Zadra autora Bruna Milića iz 1955. godine, Narodni muzej Zadar
The 1955 planning proposal of Bruno Milić for the historic centre of Zadar

dalju pomoć u provedbi novog plana, pa je od Saveza arhitekata Hrvatske oformljena *Savjetodavna stručna komisija za izgradnju centra na poluotoku*. Osnovni je zadatak komisije bila koordinacija projekta i projektanta kako bi se što je moguće više uskladili.⁷⁸ Komisiju su činili članovi žirija, a kao konačan rezultat izrađena je direktivna maketa centra. Kako je prvonagrađeni autorski tim⁷⁹ odbio takav način rada, navedena je komisija u suradnji sa Zavodom za urbanizam Arhitektonskog fakulteta iz Zagreba nastavila dalji rad, a izvedbu projekta podijelili su među sobom.⁸⁰ Na osnovi te odluke i direktivne makete izgrađeno je samo središte grada, odnosno Kalelarga kakvu danas poznajemo. U konačnici, iako se obnova povijesne jezgre Zadra često percipira kao djelo Bruna Milića, ona to zapravo nije. U puno su većem omjeru na obnovu Zadra utjecali arhitekti iz Projektnog poduzeća Donat i pojedini arhitekti iz Zagreba. Zadarski način koji je definirao raspis natječaja 1953. godine, nastao radom velika broja stručnjaka (arhitekata, urbanista, konzervatora, povjesničara, povjesničara umjetnosti, arheologa) uz potporu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, predstavlja dobar primjer u rješavanju kompleksna pitanja obnove ratom razorenih povijesnih središta. Obnova koja poštuje po-

vijesni raspored ulica, sačuvane spomenike kulture, gabarite ulica i trgova, ali koja jednako tako zagovara izgradnju novom arhitekturom koja će svojim gabaritima i oblikovanjem respektirati sačuvane spomenike i omjere unutar povijesne jezgre bila je dobar i jedinstven primjer u pristupu obnovi povijesnih središta u ono vrijeme. Nova arhitektura trebala je biti oblikovana suvremenim arhitektonskim jezikom, bez potrebe za historizizmima ili oponašanjem graditeljskih tehnika sačuvanih spomenika i arhitekture. Kada bi danas zasjedala komisija za ocjenu natječaja iz 1953. godine, na osnovi kritika i pohvala koje su uputili u ocjeni pojedinačnih natječajnih radova, može se uz analizu izvedenih urbanističkih zahvata, konzervatorskih radova, izgrađenih blokova i zgrada, a temeljem žirijeve analize i ocjene pristiglih četrnaest radova, zaključiti da do danas provedena obnova povijesne jezgre Zadra ne bi imala posebne pozitivnu ocjenu. Ta tvrdnja neka bude kraj ovog razmatranja i polazna premisa nekoga budućeg rada koji će se više baviti usporedbom hvalevrijednih propozicija natječaja iz 1953. godine i onog što je realizirano na terenu tijekom obnove i rekonstrukcije povijesne jezgre Zadra nakon bombardiranja u Drugome svjetskom ratu i poslijeratnog raščišćavanja ruševina.

Bilješke

- ¹ N. N., Zadarske slike i štimunzi, *Slobodna Dalmacija*, 16. kolovoza 1951., 2.
- ² Hrvatski muzej arhitekture, Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (dalje HMA/HAZU), MILOVAN KOVAČEVIĆ (1945.), *Službeni put u Zadar* (rukopis, intimni dnevnik od 27. rujna do 8. listopada 1945.); datum zapisa je 22. rujna 1945.
- ³ Arhiv Konzervatorskog odjela u Splitu, Arhiv Konzervatorskog odjela za Dalmaciju (dalje AKOST/AKOD), službeni spisi 981-897/1948./II., Redoviti izvještaj konzervatora za Zadar Grge Oštrića za 1948. godinu.
- ⁴ N. N., Radovi Jugoslavenske akademije u našem gradu, *Glas Zadra*, 15. prosinca 1949., 4.
- ⁵ Miroslav Krleža napisao je tekst kataloga izložbe. Izdvajam samo nekoliko rečenica iz završnog dijela predgovora kojim je pokušao naglasiti kontekst pripadnosti Zadra ondašnjoj Jugoslaviji: „/.../ Svijest o velikim razdobljima prošlosti nestat će u sveopćoj slabosti pamćenja, a kako izazivanje na sjećanje pozitivnih vrijednosti predstavlja mučan napor, neznatnim je dokazom i ova publikacija o zadarskom zlatu, koje se javlja sa stogodišnjim zakašnjenjem. Produkte zadarskog zlata ne treba promatrati izolovano od tako bogatog simultaniteta umjetničkih stilova na našem terenu” Više u: MIROSLAV KRLEŽA, Predgovor kataloga izložbe *Zlato i srebro Zadra*, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1951.
- ⁶ Tito je prvi put posjetio Zadar 17. svibnja 1951., čak šest godina nakon završetka Drugoga svjetskog rata. Više u: N. N., Posjeta Maršala Tita Zadru, *Glas Zadra*, 21. svibnja 1951., 1-2: „/.../ Na kraju građani i građanke Zadra, htio bi da vam zahvalim na dosadašnjim naporima koje ste uložili kod raščišćavanja ruševina i uređivanja vašeg tako strahovito porušenog grada, a da pritom još niste dobili neke naročite financijske i materijalne pomoći od Vlade. Obecajem vam da ćemo mi to uskoro učiniti da bi vaš grad zaliječio svoje rane. Pozdravljam vas i želim vam mnogo uspjeha u vašim radnim naporima.”
- ⁷ N. N., Natječaj za regulacionu osnovu grada Zadra, Narodni odbor gradske općine Zadar, 1953: 5. „/.../ Regulaciona skica za teritorij poluotoka uključujući park Vladimira Nazora i područja sportskog igrališta izvan bedema (do ulice Save Kovačevića) u mjerilu 1:1.000; 2. Arhitektonsko urbanistička skica najužeg centra grada u mjerilu 1:500 (poprečni pojas poluotoka omeđen ulicama Zore Dalmatinske, Mihovila Pavlinovića i Đ. Jakšića te samostana sv. Frane, Trg tri bunara i Željezna Vrata) s ucrtanim dispozicijama te shemama pročelja najmarkantnijih novih objekata prema građevnim programima; 3. Linearno prikazani karakteristični presjeci kroz važnije gradske ulice u mjerilu 1:500 (ucrtani u odgovarajuće podloge, odnosno prema potrebi projekta u posebne nacрте) sa siluetom obiju uličnih strana buduće izgradnje; 4. Karakteristični shematski pogledi na grad u mjerilu 1:1,000; 5. Perspektivni pogledi pojedinih važnijih skupina objekata i gradskih prostora kao: predjela oko sv. Donata, Foruma i sv. Marije gledanog s kopna i s mora, predjela oko sv. Stošije, predjela oko sv. Krševana, predjela oko glavnih ulaza u grad, kao ulaza sa smjera uvale Jazine, s Kopnenih vrata,
- Poljane V., Gortana, Lančanih vrata, Trga Pet bunara, Trga Oslobođenja, eventualno važniji pogledi sa gradskih zidina, te svih drugih mjesta na kojima će projektant vršiti značajnije zahvate i dati prijedloge za njihovo uređenje. Svrha ovih prikaza je ta, da se dobije realni uvidaj u postignute vizure i odnose arhitektonsko urbanističkih grupacija; 6. Aksonometriju, ptičju perspektivu ili kosu projekciju centralnog teritorija grada na osnovu tlocrta u mjerilu 1:500; 7. Tehnički opis, kojim se tumači idejna osnova i način njezine provedbe te obrazloženje lokacija svih objekata, za koje se to traži u građevnom programu.”
- ⁸ DRAŽEN ARBUTINA, *Zadarski urbanistički i arhitektonski opus Brune Milića*, Narodni muzej Zadar, 2002.; DRAŽEN ARBUTINA, *Zadar's unfinished Modernisations*, u: *Unfinished Modernisations, between utopia and pragmatism*, ur. Maroje Mrduljaš i Vladimir Kuljić, UNA/CCA, Zagreb, 2012., 445-454.; DRAGAN BOLTAR, Zadar – urbanističko-arhitektonski natječaj; Zadar – izgradnja centra, *Arhitektura, mjesečnik za arhitekturu, urbanizam i primijenjenu umjetnost*, 3-4, (1961.), 40-48.; JEROLIM ČOGELJA, Nekoliko bilježaka o daljnjoj urbanističkoj i privrednoj obnovi Zadra, *Zadarska revija*, 4(1953.), 215-218.; JEROLIM ČOGELJA, Regulacione osnove Zadra, prilog daljnjoj urbanističkoj obnovi, *Glas Zadra*, 13. ožujka 1954., 1.; JEROLIM ČOGELJA, (1954.a), Zahtjevi za obnovu Zadra naišli su na potrebno razumijevanje (razgovor našeg urednika s narodnim zastupnikom Republičkog vijeća drugom Rikardom Sutlovićem), *Glas Zadra*, 3. travnja 1954., 1.; JEROLIM ČOGELJA, Regulacione osnove Zadra, prilog daljnjoj urbanističkoj obnovi, *Glas Zadra*, 13. travnja 1954., 1.; INES MERČEP, Natječaj za regulacijsku osnovu Zadra, pedeset godina poslije, *Prostor* 1(29), 2005., 70.; BRUNO MILIĆ, Plan regulacije povijesne jezgre Zadra iz 1955. godine, u: BRUNO MILIĆ, Novi Arheološki muzej i Muzej crkvene umjetnosti u Zadru, *Čovjek i prostor*, god. XIX., br. 237 (prosinac/1972.), 10-12.; BRUNO MILIĆ, *Urbanistička i arhitektonska rekonstrukcije Zadra 1955-60.*, idejni projekt, Zagreb, 1956-60.; ANTONIJA MLIKOTA, *Obnova i izgradnja povijesne jezgre Zadra nakon razaranja u Drugom svjetskom ratu, doktorski rad*, Odsjek za povijest umjetnosti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2013.; N. N. (1953.a), Natječaj za regulaciju starog dijela Zadra, *Arhitektura, časopis za arhitekturu, urbanizam i primijenjenu umjetnost* VII/5-6 (1953.), 21-23.; N. N., Počeci obnove, *Zbornik Zadar 1944.-1954.* (ur. Jerolim Čogelja, Grgo Stipić, Vicko Zaninović), Odbor za proslavu desetogodišnjice oslobođenja Zadra, 67-70.; N. N., (1954.a), Regulaciona osnova grada, *Zbornik Zadar 1944.-1954.* (ur. Jerolim Čogelja, Grgo Stipić, Vicko Zaninović), Odbor za proslavu desetogodišnjice oslobođenja Zadra, 1954., 79-84.; N. N. (1954.b), Zadarski je natječaj udovoljio (razgovor s Josipom Seisslom), *Čovjek i prostor*, I/5 (1954.), 3.; N. N., Pred usvajanje regulacione osnove poluotoka, razgovor s ing. arh. Brunom Milićem, *Glas Zadra*, 12. studenog 1955., 230; JOSIP SEISSEL, Problemi izgradnje mediteranskih gradova i naselja, u: *Referati savjetovanja arhitekata i urbanista u Dubrovniku 1950.*, Društvo inženjera i tehničara Hrvatske, sekcija arhitekata, 1950.; JOSIP SEISSEL, Regulacioni plan Zadra, *Glas Zadra*, 9. veljače 1952., 2.; JOSIP

- SEISSEL, Što traži Zadar (uz raspis natječaja za regulacioni plan), *Arhitektura*, 1953., 56.; JOSIP SEISSEL (1953.), Problem rekonstrukcije Zadra, *Buletin JAZU*, 3-4, 1953., 22.; JOSIP SEISSEL (1954.), Urbanistički lik i problemi rekonstrukcije grada Zadra, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, 1954., 17-35.; JOSIP SEISSEL, predgovor kataloga izložbe *Urbanističke i arhitektonske rekonstrukcije Zadra* (ur. Andrija Mohorovičić), Institut za likovne umjetnosti JAZU, Zagreb, 1956.; JOSIP SEISSEL, Urbanizam – između zamisli i provedbe, *Buletin JAZU*, V./1 (1957.), 24-27.; JOSIP SEISSEL, Urbanizam između zamisli i provedbe, *Glas Zadra*, 28. studenog 1957., 10, nastavak na str. 5.
- ⁹ Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (dalje AHAZU), Rad jury-a u natječaju za regulatornu osnovu Zadra u Zagrebu, 6. veljače 1953., br. 862/1953. Radovi su se slali na tu adresu umjesto u Zadar jer je većina članova ocjenjivačkog suda živjela i radila u Zagrebu.
- ¹⁰ AHAZU, Zapisnik sa sastanka žirija za Natječaj za regulacionu osnovu Zadra, 26. veljače 1954. Na posljednjoj sjednici žirija održanoj 26. veljače 1954. godine u Zagrebu, zbog spriječenosti dotadašnjeg predsjednika Miroslava Krleže i njegova zamjenika Frane Kršinića, za novog je predsjednika jednoglasno izabran Krsto Hegedušić. U radu žirija nije mogao zbog bolesti sudjelovati bivši zadarski načelnik Ante Maštrović pa ga je zamijenio zadarski predstavnik Zvonimir Tičina. Dotadašnji zamjenski član žirija Stjepan Hribar ušao je u prvi postav jer je jedno mjesto ostalo upražnjeno zbog nesudjelovanja Miroslava Krleže i njegova zamjenika Frane Kršinića. Drago Galić povukao se iz rada u žiriju te ga je zamijenio Mladen Kauzlarić.
- ¹¹ N. N., Određeni su najbolji natječajni radovi za Regulacionu osnovu Zadra, *Glas Zadar*, 27. veljače 1954., 1.
- ¹² AHAZU, Zapisnik sa sastanka žirija za Natječaj za regulacionu osnovu Zadra od 26. veljače 1954.
- ¹³ Identitet autora žiri je utvrdio samo za nagrađene i otkupljene radove, dok su omotnice s imenima autora nenagrađenih i neotkupljenih radova poslana neotvorene u Zadar, zajedno s natječajnim radovima. Nažalost, ta dokumentacija nije sačuvana u arhivu NGO Zadar i stoga nije bilo moguće utvrditi autore nenagrađenih i neotkupljenih radova (poznato je samo da je jedan od natjecatelja bio Ivan Vitić sa suradnicima, ali nisam uspjela utvrditi pod kojom se šifrom natjecao (više u N. N., Projekti i realizacije 1941.-1986., *Arhitektura*, Ivan Vitić (ur. Vesna Grimmer i Dubravka Kisić), 1(217.): 153-172, Zagreb, 2005., 160). Prema podacima iz urudžbenih knjiga NGO Zadar podloge za natječajne radove poslana su u Urbanistički zavod Vojvodine u Subotici, Društvo arhitekata u Zagrebu, Arhitektonski fakultet Beograd, arhitektu Marijanu Mušiću (Beograd), Urbanističkom institutu u Zagrebu, Građevno projektom poduzeću *Obnova* iz Zagreba i Društvu arhitekata Slovenije u Ljubljani. U arhivu Projektnog poduzeća *Donat* ostalo je sačuvano dvanaest elaborata za natječajne radove pod sljedećim šiframa: 99066., 50105., 201153., 60006., Z-00001., 35281., 23575., 74174., 16124., 77771., 39393. i 99666. Jedino za radove pod šiframa 12321. i 77711. nisu sačuvani elaborati, ali su djelomično sačuvani nacrti u Državnom arhivu u Zadru. Uz osnovne informacije o svakome pojedinačnom natječajnom radu u elaboratima su sačuvane i ocjene žirija. Elaborati su kao i
- radovi numerirani prema redosljedu otvaranja pristiglih radova pred žirijem. Sačuvan je Tehnički opis za prva tri nagrađena rada pod šiframa 39393., 50105. i 16124. te za rad 77771. U Državnom arhivu u Zadru u cijelosti ili djelomično sačuvano je jedanaest natječajnih radova i to pod sljedećim šiframa: 13321., 16124., 201153., 23575., 39393., 50105., 60006., 77771., 99066., 99666. i 77711. Nisu sačuvana tri rada pod šiframa 74174., 35281. i Motto Z-00001., ali su sačuvani njihovi elaborati koji sadržavaju detaljan popis nacrti i osnovne informacije o sadržaju rada. U Hrvatskom muzeju arhitekture u Zagrebu sačuvane su fotografije svih natječajnih radova što omogućava, po prvi put nakon završetka natječaja, uvid i analizu svih četrnaest natječajnih radova. Ovdje će radovi biti prezentirani prema redosljedu kojim ih je žiri ocjenjivao.
- ¹⁴ Arhiv Projektnog poduzeća *Donat*, Zadar (dalje APPD), Elaborat 1, šifra broj 77771., 3.
- ¹⁵ APPD, Elaborat 1., šifra broj 77771., 3.
- ¹⁶ Hrvatski državni arhiv u Zadru (dalje DAZd), Tehnički opis za rad pod šifrom 77771., 2. Suvremene zgrade autor je usporedio sa sandukom za naranče.
- ¹⁷ Autor navodi da se za taj projekt zanimaju Dalmatinci u Americi. DAZd, Tehnički opis za rad pod šifrom 77771., 6.
- ¹⁸ APPD, Tehnički opis za rad pod šifrom 77771., 1-3. Žiri je na kraju zaključio: „/.../ U cijelosti uzevši ovaj sa savješću izrađeni elaborat, pruža osnovu za izgradnju jednog novog grada, koji sa tipom, strukturom i ambijentom starog Zadra imade premalo dodirnih točaka, a osim toga u svojoj urbanističkoj i arhitektonskoj, tako i funkcionalnoj i stilskoj osnovi pruža podlogu za neminovne diskusije, današnjem stupnju razvoja urbanističkog i arhitektonskog koncipiranja, stranih postavki.”
- ¹⁹ Tehnički opis rada počinje rečenicom: „Samo velika ljubav spram tog grada i duboko poštovanje njegove prošlosti u stanju su da mu obnove stari oblik za novi pomlađeni život.” DAZd, Tehnički opis za rad pod šifrom 77771., 1. Rad je sadržavao Tehnički opis na sedamnaest stranica, uvezan u karton s oznakom šifre rada, dvije zapečaćene kuverte (na pečatu znak C. V.) s oznakom šifre rada i trideset nacrti (silueta, perspektiva, aksonometrija).
- ²⁰ Natječajni rad pod šifrom 12321. izradio je netko od arhitekata iz Slovenije jer su svi nacrti potpisani i interpretirani na slovenskom jeziku. Rad se sastojao od Tehničkog opisa na četrnaest stranica, dviju kuverta zapečaćenih s pet pečata s naznačenom šifrom rada te deset nacrti. Za taj rad nije sačuvan elaborat s ocjenom žirija, ali su sačuvani gotovo svi nacrti.
- ²¹ Sofija Sorić u svome doktorskom radu citira Carla F. Bianchija koji navodi da je sličnu ideju imao i zadarski nadbiskup Maffeo Vallaresso u 15. stoljeću. Bianchi još navodi da je ljetnikovac odlučio izgraditi kada je vidio da su mu propali planovi o gradnji zvonika zadarske katedrale koji je trebao nalikovati zvoniku Sv. Marka u Veneciji, te da je sredstva pripremljena za zvonik potrošio na ljetnikovac. Više u: SOFIJA SORIĆ, *Ladanjsko graditeljstvo na zadarskom otočju od kraja 14. do početka 18. stoljeća, doktorski rad*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2013., 13.
- ²² Rad je sadržavao Tehnički opis na trinaest stranica označen šifrom 16124., dvije zapečaćene omotnice, zapečaćene po

- jednim pečatom i označene šifrom rada, jednu maketu na drvenoj ploči, dva nacrti i dva presjeka na lesonitu. Sačuvana je samo arhitektonsko urbanistička skica centra uz šest fotografija modela.
- ²³ APPD, Tehnički opis za rad pod šifrom broj 16124.
- ²⁴ APPD, Elaborat 3., šifra broj 16124., str. 4 i 5. Na kraju je žiri zaključio da je projekt „/.../“ razrađen na osnovu temeljitog uživljanja u problematiku koja je postavljena raspisom. Rješenja predstavljaju važan doprinos jer su proizašla iz pravilnih principa iako je kod provedbe izostao maksimalan efekt.”
- ²⁵ Rad je sadržavao Tehnički opis na trideset i jednoj stranici te još četrnaest stranica s osamnaest fotografija crteža, tri zatvorene kuverte označene šifrom rada te četrnaest nacrti označenih šifrom rada i rednim brojevima. Sačuvan je elaborat za taj rad s ocjenom žirija, dok je natječajni rad tek djelomično sačuvan.
- ²⁶ APPD, Elaborat 4., šifra broj 99066., 3-4.
- ²⁷ APPD, Elaborat 4., šifra broj 99066. Žiri je na kraju zaključio: „/.../“ Etapna izgradnja prema predloženom projektu je moguća, no financijska sredstva za provedbu velikih trgova s naročito rijetkom izgradnjom ne bi bila u razmjeru s troškovima investicija za izgradnju i održavanje svih potrebnih komunalnih instalacija kao: kanalizacije, električne mreže, vodovoda, popločenja ulica i drugo. Predloženi rad daje sugestije, naročito za rješenje prve etape izgradnje i uređenje pojedinih predjela.”
- ²⁸ Rad je sadržavao Tehnički opis na trideset i devet stranica s popisom priloga, dvije omotnice zapečaćene voštanim pečatom i četrdeset i devet crteža kaširanih na kartonu te nacrti. Sačuvan je elaborat za taj rad s ocjenom žirija, dok projekt nije sačuvan.
- ²⁹ APPD, Elaborat 5., šifra broj 74174.; HMA/HAZU, Dokumentacija Zadar, Fotografije natječajnog rada broj 74174.
- ³⁰ APPD, Elaborat 5., šifra broj 74174., str. 4-5. Arhitektonska koncepcija nove izgradnje nije bila prihvatljiva zbog svoje nametljivosti u odnosu na postojeće građevine. Žiri je na kraju zaključio: „/.../“ Mogućnost korištenja plana je minimalna, baš radi pomanjkanja realnosti u općenitom odnosu autora prema postavljenim problemima.”
- ³¹ Rad je sadržavao Tehnički opis na trinaest stranica u dvama primjercima, dvije zapečaćene omotnice i deset nacrti s opisima također u dvama primjercima.
- ³² HMA/HAZU, Dokumentacija Zadar, Fotografije natječajnog rada broj 35281.
- ³³ APPD, Elaborat 6., šifra broj 35281., str. 5. Članovi žirija svoju su odluku obrazložili sljedećim riječima: „/.../“ Radnja br. 35281. je rezultat očitog nesporazuma. Intencija raspisivača nije bila da dobije projekte koji pod svaku cijenu predviđaju veliko povećanje pučanstva na Poluotoku, niti da dobije osnovu jednog potpuno novog grada bez oslonca na postojeće ansamble i objekte. Iz smjernica natječaja proizlazi da je težnja raspisivača dobiti prijedloge koji rješavaju niz raznih postavljenih problema, te osnove za takvu novu izgradnju, koja bi se čim skladnije uklapala u postojeću izgradnju centra. Projekt o tim momentima ne vodi računa, pa ga se ne može prihvatiti.”
- ³⁴ Rad se sastojao od šest uvezanih albuma s tehničkim opisom s tekstom i skicama, dviju zapečaćenih omotnica i jedanaest nacrti. Taj je rad gotovo u cijelosti sačuvan kao i elaborat s ocjenom rada. Tehnički opis nije sačuvan.
- ³⁵ APPD, Elaborat bez broja za rad pod šifrom broj 201153., 4.
- ³⁶ APPD, Elaborat bez broja za rad pod šifrom broj 201153., 8. Na kraju je žiri zaključio: „/.../“ Predloženi idejni projekt regulacije grada Zadra na poluotoku stoji generalno na realnoj podlozi, izbjegava takove zahvate koji bi iziskivali preogromna i nerazmjerna financijska sredstva, a po svojim tehničko građevnim sugestijama zadovoljava razmjerno potrebama Zadra. Koncepcija prijedloga dosta je elastična da se dade provesti etapna izgradnja i provedba regulatornog plana. Autor je predložio ozbiljnu studiju naročito važnog pitanja provedbe prometa na poluotoku i nastojao da se nađe što bolje i prikladnije savremeno rješenje koje bi također odgovaralo etapnoj izgradnji i postepenom razvoju grada, što mu je općenito i uspjelo. Svojom studijom pridonio je vrijedne sugestije koje će dobro poslužiti kod donošenja i rješavanja definitivnog plana izgradnje poluotoka.”
- ³⁷ APPD, Elaborat 8., šifra broj 50105.; Tehnički opis za rad pod šifrom broj 50105. DAZD-384, Nacrti građevinskih objekata u Zadru (19. i 20. stoljeće), Natječajni radovi za obnovu povijesne jezgre u Zadru iz 1953. godine, nacrti za rad pod šifrom broj 50105. Rad se sastojao od Tehničkog opisa na četrdeset i jednoj stranici, dviju zapečaćenih omotnica i šesnaest nacrti. Sačuvan je Tehnički opis, elaborat s ocjenom žirija, dok je sam rad sačuvan tek djelomično.
- ³⁸ APPD, Elaborat 8., šifra broj 50105., 7.
- ³⁹ U ocjeni prethodnog rada predložili su upravo Vrata sv. Roka kao rješenje za opskrbu tržnice, dok u ocjeni ovog rada takvo rješenje kritiziraju. Povremeno se u ocjenama radova osjeća nedosljednost u stavovima žirija.
- ⁴⁰ APPD, Elaborat 8., šifra broj 50105., 9. Na kraju je žiri zaključio: „/.../“ Etapnost izgradnje studirana je iscrpno i dobro je prikazana. No odatle razabiremo da za gradnju novih stambenih objekata je potrebno provesti etapna rušenja starih objekata, dok se današnje slobodne površine za stambene svrhe slabo koriste. Na ovom slobodnom prostoru potrošeno je mnogo dragocjenog zemljišta koje bi bilo poželjno za prvu etapu. Unatoč navedenih zamjerki, predložena osnova predstavlja vrijedan i zanimljiv rad kao i pozitivan prilog za daljnja rješavanja.”
- ⁴¹ Rad se sastojao od Tehničkog opisa na dvanaest stranica, dviju zapečaćenih omotnica i dvanaest nacrti. Natječajni rad, osim tehničkog opisa, sačuvan je u cijelosti kao i elaborat s ocjenom žirija.
- ⁴² S obzirom na to da nije sačuvan Tehnički opis, ostalo je nerazjašnjeno je li riječ o novim spomenicima ili tek o prezentaciji antičkih skulptura.
- ⁴³ APPD, Elaborat 9., šifra broj 60006., 3.
- ⁴⁴ APPD, Elaborat 9., šifra broj 60006., 3-4. Žiri je na kraju zaključio: „/.../“ Nelijep i neorganski motivi šematski postavljenih nizova zgrada vidimo i na mnogim drugim mjestima. Zabati nizova zgrada pojavljuju se na mnogim kritičnim mjestima gdje je potrebna mirnoća i sklad. Tako je uslijed tog promašnog prijedloga prostora ispred sv. Frane, kod današnje zgrade Kotarskog suda, na Ulici Ive Lole Ribara i drugdje. Ovakvo shematiziranje izgradnje nepoželjno je i narušava ambijent.”

- ⁴⁵ Rad se sastojao od Tehničkog opisa na dvjema stranicama, dviju zapečaćenih omotnica i devet nacrt. Za taj natječajni rad sačuvan je samo elaborat s ocjenom žirija i dvanaest fotografija natječajnog rada u HMA/HAZU, Dokumentacija Zadar, Fotografije natječajnog rada pod šifrom Motto Z-00001.
- ⁴⁶ APPD, Elaborat 10., šifra broj Z-00001., 4.
- ⁴⁷ APPD, Elaborat 10., šifra broj Z-00001., 4.
- ⁴⁸ APPD, Elaborat 10., šifra broj Z-00001., 4.
- ⁴⁹ APPD, Elaborat 10., šifra broj Z-00001., 5-7. Na kraju je žiri zaključio: „/.../ Realnost plana i mogućnost etapne izvedbe djelomično postoje, osim kod spomenutih velikih iskopa bazena, samo bi srednji dio grada oko sv. Donata, sv. Marije i sv. Stošije uslijed koncentracije javnih objekata na tom prostoru ostao vjerojatno duže samo djelomično izgrađen. U cjelini valja napomenuti da autori uza sva nastojanja u nizu formiranja vrlo osjetljivih stavova i konzekventnih nijansiranja, potrebnih kod arhitektonskog djelovanja u najneposrednijoj blizini naših najistaknutijih kulturno-umjetničkih spomenika, nisu uopće osjetili one modifikacije i suptilnosti putem kojih bi suvremena arhitektura u takovom slučaju morala definirati svoj opus.”
- ⁵⁰ Rad se sastojao od Tehničkog opisa u dvama primjercima (dvije fascikle) na trideset i četiri stranice, uz dvije stranice historijskog osvrtu s prilogom od dvije fotografije, dvije zapečaćene omotnice i sedamnaest nacrt. Natječajni rad je djelomično sačuvan; tehnički opis (trideset i devet stranica, bez fotografija) i elaborat s ocjenom žirija.
- ⁵¹ APPD, Tehnički opis za rad pod šifrom 39393., 2.
- ⁵² APPD, Tehnički opis za rad pod šifrom 39393., 2. „/.../ Kao što zbir arhitekture ne smatramo samo po sebi dovoljnim za stvaranje jedne urbanističke aglomeracije, tako ni zbir arhitektonskih elemenata i detalja ne može stvoriti arhitekturu, ma kakvim se artizmom služio autor. Vijenci, niše, korniši, konzole, balkoni i lukovi (toliko danas profanirani na Jadranu) samo su atributi dodani arhitekturi, ne mogu biti arhitektura sama. Nizanje tih motiva i njihovo komponiranje u rasterima zlatnog reza (ili bez njega) mogu u najboljem slučaju da rezultiraju kao bizarna zidna platna i građenje kulisa. Stvaranjem zidnih platana, građenih scena, ne nastaju ni gradski prostori ni arhitektonski okviri, a napose ne arhitektura.”
- ⁵³ APPD, Tehnički opis za rad pod šifrom 39393., 4. Prema mišljenju autora „/.../ Zadatak je urbanista da sukladno prirodnim uslovima, mogućnostima i potrebama u jednom kontinuitetu, evolutivno, programatski i svjesno usmjeri razvitak grada.”
- ⁵⁴ APPD, Tehnički opis za rad pod šifrom 39393., 4; DRAŽEN ARBUTINA (bilj. 8., 2002.), 102.
- ⁵⁵ APPD, Tehnički opis za rad pod šifrom 39393., 19.
- ⁵⁶ APPD, Tehnički opis za rad pod šifrom 39393., 21.
- ⁵⁷ APPD, Elaborat 11., šifra broj 39393., 7. U ocjeni realnosti projekta i mogućnosti etapne izgradnje žiri je zaključio: „/.../ Predloženi projekt regulacije grada Zadra na poluotoku baziran je na realnoj osnovi, izbjegava takove zahvate koji bi iziskivali preogromna i nerazmjerna finansijska sredstva, a po svojim tehničkim građevnim sugestijama zadovoljavaju potrebe Zadra. Način etapne izgradnje je nacrtima i opisom uvjerljivo argumentiran, a opća koncepcija je dovoljno elastična da se dade provesti etapna izgradnja i provedba regulatornog plana. Čitav elaborat je vrijedan prilog kod rješavanja definitivne regulatorne osnove.”
- ⁵⁸ Rad se sastojao od Tehničkog opisa s fotografijama na osamnaest stranica, dviju zapečaćenih omotnica i osam nacrt. Za rad pod šifrom 23575. sačuvani su svi nacrti iz natječajnog rada i elaborat s ocjenom žirija.
- ⁵⁹ Vila Cosmacendi, danas Muzej antičkog stakla.
- ⁶⁰ APPD, Elaborat 12., šifra broj 23575., 2-8.
- ⁶¹ APPD, Elaborat 12., šifra broj 23575., 4.
- ⁶² APPD, Elaborat 12., šifra broj 23575., 8. U ocjeni realnosti plana i mogućnosti etapne provedbe žiri je zaključio: „/.../ Projektom su zadržane gotovo sve postojeće ulice i ceste, a predviđeno je relativno malo novih, slobodne površine velikim su dijelom ostavljene za stambenu izgradnju, koja je momentalno najaktualnija, pa prema tome postoji mogućnost etapne provedbe plana. Nisu predviđene neke naročito skupe gradnje pa se plan može smatrati i realnim osim možda u pogledu rušenja objekata koje autor preporuča, iako za daljnji period.”
- ⁶³ Rad se sastojao od Tehničkog opisa na dvadeset stranica i triju nacrt, dviju zapečaćenih omotnica i šest nacrt. Nacrti natječajnog rada pod šifrom 99666. sačuvani su gotovo u cijelosti, kao i elaborat s ocjenom žirija.
- ⁶⁴ APPD, Elaborat 13., šifra broj 99666., 2-5.
- ⁶⁵ APPD, Elaborat 13., šifra broj 99666., 5. U ocjeni provedbe plana žiri je zaključio: „/.../ Provedbu plana zamišlja autor u etapama od kojih bi zadnja, t.j. rušenje oko hotela „Beograd” bila u daljnjoj budućnosti. Osim nekih većih zahvata u vrhu poluotoka projekt je realan, a provedba se lako može prilagoditi potrebama i mogućnostima.”
- ⁶⁶ DAZd-384., Nacrti građevinskih objekata u Zadru (19. i 20. stoljeće), Natječajni radovi za obnovu povijesne jezgre u Zadru iz 1953. godine. Nacrti natječajnog rada pod šifrom 77711. Rad se sastojao od uvezana Tehničkog opisa na pet stranica, dviju zapečaćenih omotnica i dviju uvezanih mapa s raznim skicama i shematskim pogledom na grad. U Državnom arhivu u Zadru sačuvana su tri nacrt iz natječajnog rada pod šifrom 77711., ali nije sačuvan elaborat s ocjenom žirija.
- ⁶⁷ Na kraju rada ocjenjivački sud poslao je Narodnom gradskom odboru Zadar ocjenu cjelokupnog natječaja koja je ostala sačuvana u novinskom članku objavljen u *Glasu Zadra* i djelomično u članku objavljen u časopisu *Čovjek i prostor*. Više u: N. N., Put stvaranju Regulacionog plana grada Zadra, *Glas Zadar*, 6. ožujka 1954., 1; N. N., Regulatorna osnova Zadra, *Čovjek i prostor*, od 1. travnja 1954., 1.
- ⁶⁸ N. N. (bilj. 67., 1954.c), 1; N. N. (bilj. 67., 1954.d), 1.
- ⁶⁹ N. N. (bilj. 67., 1954.c), 1; N. N. (bilj. 67., 1954.d), 1.
- ⁷⁰ N. N. (bilj. 8., 1954.b), 3.
- ⁷¹ N. N., Gradom uzduž i poprijeko, *Glas Zadra*, 22. veljače 1958., 7. N. N., Primjedbe na regulacioni plan poluotoka, *Glas Zadra*, 24. svibnja 1958., 7.
- ⁷² N. N. (bilj. 71., 1958.), 7; N. N. (bilj. 71., 1958.a), 7.

⁷³ N. N. (bilj. 71.), 7.

⁷⁴ N. N. (bilj. 71.), 7. Iz izjave Nikole Dobrovića i Rike Marasovića: „/.../ S obzirom na činjenicu što idejna osnova više građevinski ispunjava dati prostor, to manje obrađuje i sam sadržaj i organizaciju kako gradskog prostora na poluotoku, tako i sam život u njemu po nekoj uzajamnoj zakonitosti.”

⁷⁵ N. N. (bilj. 71.), 7. Iz izjave Nikole Dobrovića i Rike Marasovića: „/.../ S obzirom da sam plan kako je postavljen onemogućava izgradnju poluotoka, a prema tome i praktično korištenje radi usmjeravanja građevinske politike Narodnog odbora općine. Međutim istovremeno je konstatirano i naročito naglašeno da plan svojom koncepcijom ne iskorištava u dovoljnoj mjeri mogućnosti za sprovođenje jedne urbanističke koncepcije na višem nivou, moglo bi se reći, pa čak i na najvišem nivou. Urbanistička historija i urbanistički razvoj i mogućnosti koje postoje, obvezuju i Narodni odbor općine i projektante, da Zadar kao grad budućnosti postane nov pojam i svršen gradski organizam. Taj i takav kriterij nije megalomanija, već produženje sjajnih tradicija ovog grada. Predloženi idejni elaborat u nedostatku ili odsustvu dubljih zahvata, misaonih i osjećajnih poniranja u sam problem, ne zanosi i u nedostatku i odsustvu sugestivne snage ne okuplja arhitekte kojih već ovdje ima na zajedničkom poslu čitava jedna ekipa: naime neki od njih izgrađuju samo svoj objekt – to im je glavna briga, a ne izgrađuju kolektivnim snagama sam grad. Narodni odbor

općine ne izgrađuje samo objekte, već izgrađuje sam grad, krajnji cilj svih napora i zalaganja.”

⁷⁶ Osnovni podaci prikupljeni su iz teksta Dragana Boltara objavljena u *Arhitekturi* (DRAGAN BOLTAR (bilj. 8.), 40-48. i teksta Grge Gamulina u njegovoj knjizi *Arhitektura u regiji* (GRGO GAMULIN, *Arhitektura u regiji*, Društvo historičara umjetnosti, Zagreb, 1967.), nekoliko novinskih zapisa iz ondašnjeg lokalnog tjednika *Glas Zadra*, djelomično sačuvane natječajne dokumentacije Bruna Milića u Narodnom muzeju Zadar, sačuvanih fotografija natječajnih radova u fundusu Galerije umjetnina u Zadru i osobnog fonda Božidara Rašice koji se čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu.

⁷⁷ BOLTAR DRAGAN (bilj. 8) 40.

⁷⁸ N. N., Zagrebački arhitekti u Zadru, *Narodni list*, 17. studenog 1962., 7.

⁷⁹ Tim Urbanističkog zavoda grada Zagreba u sastavu: Vladimir Ivanović, Grozdan Knežević, Zdenko Kolacio, Mirko Maretić, Josip Uhlik i maketar Zvonimir Tkalčić.

⁸⁰ Blokove A, B i D preuzeli su Bruno Milić i Ivo Bartolić, Božidar Rašica preuzeo je građevine C, H i I, Mladen Kauzarić preuzeo je zgradu E i izradu predstudije bloka G, a studiju bloka F preuzeo je Bruno Milić. U konačnici su izvedene sve građevine osim građevina G i F koje su bile predviđene za gradnju ispod Sv. Marije i Sv. Donata.

Summary

Fourteen Architectural and Planning Visions of the Historic Centre of Zadar after 1953

The article describes the situation in Zadar after the Second World War as one of the worst damaged towns in Yugoslavia, which was the main reason for the creation of the first post-war urban planning initiative and for the involvement of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts, with Miroslav Krleža at the helm, in the rebuilding of Zadar. A number of factors hindered the renovation of the historic centre of Zadar. The slow progress and inefficiency were caused by its reputation as an 'Italian' town, the exodus of the pre-war urban population and the influx of a large number of people from the rural areas and the islands as well as the fact that Zadar remained officially Italian until 1947 and the overall political and social situation. The earliest planning proposal for the rebuilding of Zadar was made in the Ministry of Buildings of the People's Government of Croatia: the proposal in 1945 and the final plan in 1946. The architects of the new plan were Milovan Kovačević, Božidar Rašica and Zdenko Strižić. The plan was rejected in 1948 and therefore not applied. Since Zadar did not receive the status of a liberated zone, it had no access to the special federal grants for rebuilding and so, having no urban plan in place, it was left to deteriorate. Also in 1948, Miroslav Krleža, a well-known Croatian writer, politician and the then deputy president of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts, visited Zadar. Having seen how serious the situation was, Krleža decided to have the buildings of the nunnery of St Mary renovated and used by the Institute of Historic Research of the Yugoslav Academy of Sciences and Arts. Although the project was not carried out, it drew attention to the restoration of Zadar and encouraged the Academy to begin producing a draft plan

for the entire urban area of Zadar as a foundation for the *Invitation to Tender Bids for the Regulatory Planning Basis for Zadar* in order to direct the development of the town to the areas outside the historic centre in an organized way. Due to a lack of funds and a lack of support for the experts working in the field, in May 1952, it was decided to advertise the call for bids without a general draft plan and, sadly, without a regulatory framework for the wider urban area. The *Invitation to Tender Bids for the Regulatory Basis of Urban Planning in Zadar Peninsula and Architectural Proposals for the Historic Centre* was advertised and stipulated that all the bids be submitted anonymously. The jury received fourteen designs, each with a unique code, three of which were selected as prize winners, further three were recommended for purchase, and two designs were rejected. This paper presents all fourteen designs and explains what happened with the urban plan that was created by architect Bruno Milić, one of the three prize winners, after the end of the process in 1955. This is the first time in more than sixty years that all of the fourteen designs are presented together; after the tender was closed they were displayed at the subsequent exhibitions in Zadar and Zagreb in 1954. The article also analyzes the jury's assessment of the proposals such as their perceived positive and negative aspects mentioned in the reports and the reasons why two proposals were rejected. It also examines the jury's decision not to award the first prize because, in their opinion, none of the architects fulfilled the specification criteria in full. The proposals present interesting architectural and urban visions of the historic centre of Zadar from 1953.